

HOOFDSTUK IV DE NEDERLANDSCHE BAKKERSGEZELLENBOND. 1894 - april 1903

IV.1 Inleiding

Het tijdsvak van 10 jaar, 1894 - 1903, is van kruciaal belang voor de ontwikkeling van de Bakkersgezellenbond. Als in 1894 de bond is opgericht, is ze een organisatie van plaatselijke verenigingen met een sterke autonomie. De plaatselijke verenigingen verschillen vaak sterk in karakter, in structuur en in aanhang. De bond heeft een federatieve structuur.

In deze gehele periode wordt deze federatieve structuur niet aangetast. Leden blijven lid van een plaatselijke vereniging, die op haar beurt weer lid is van de landelijke bond. Eén vereniging neemt op zich om een hoofdbestuur uit haar gelederen te kiezen, i.p.v. een verkiezing door referendum of kongres.

Van 1894 tot ongeveer 1900 zijn de bondsleden voornamelijk bezig de organisatie en akties of stakingen in goede banen te leiden. Als deze akties en organisatieversterkingen zich uitbreiden, begint de diskussie over de organisatiestructuur en strategie op gang te komen. Er zijn dan maatschappelijke ontwikkelingen aan de gang, die de organisatiestructuur in de vakbeweging ter diskussie stellen. Door de economische opleving ná 1895 gaan veel arbeiders aan het werk.

In het bakkerijbedrijf begint het kleinbedrijf zich ná 1895 technisch te ontwikkelen. Het middel- en grootbedrijf breidt zich uit, ten koste van het kleinbedrijf. In het westen en in Friesland, Groningen zijn de grootbedrijven in opmars. Elders (Gelderland bv.) zijn ook verbeteringen te konstaten.

De ideeën van de bakkerijarbeiders zijn langzamerhand van die aard geworden, dat een vakvereniging en vakbond een uitdrukking zijn geworden van verzet van velen.

Door de versnelling der ekonomie verdicht de tijd zich en worden geografische verschillen minder. Was vroeger veel plaatselijk of regionaal bepaald, ná 1895 begint dat te veranderen. Dát betekent dat er sneller, meer en beter overleg gepleegd moet worden.

De vraag is ook of weerstandskassen sterker moeten worden of dat er meer op solidariteit vertrouwd moet worden.

Ook zijn er meer mogelijkheden op het gebied van de staat gekomen. Het census-kiesrecht wordt iets uitgebreid en een pover begin van sociale wetgeving wordt gemaakt.

De genoemde problemen staan in de Nederlandse vakbeweging ter discussie. Het N.A.-S. en alle aangesloten bonden hebben een federatieve structuur. Alleen de A.N.D.B. is gecentraliseerd.

De discussie begeeft zich de komende tijd op het punt of de federatieve structuur van een beginnende bond omgezet moet worden in een gecentraliseerde structuur én op het punt of de beperkte speelruimte op politiek gebied gebruikt moet worden.

De ontwikkelingen van de Nederlandsche Bakkersgezellenbond van 1894 tot april 1903 verlopen in twee perioden. Van 1894 tot 1900 bevestiging en versteviging van de organisatie; van 1900 tot 1903 beginnende discussie over actie voor sociale wetgeving en over organisatiestructuur.

De derde periode (van januari tot april 1903) heb ik ingelast vanwege de eigen karakteristiek van de gebeurtenissen rondom de spoorwegstaking van 31 januari en de stakingen op het initiatief van het 'Comité van Verweer'.

IV. 2 De opbouw van de algemeene Nederlandsche Bakkersgezellenbond.

1894 - 1899

'Alle beginselen zijn moeilijk'
(kreet uit de Bakkersbode)

De oprichting

De gezellen in Amsterdam probeerden in begin 1894 de bond weer op te richten en begin februari werd een huishoudelijke vergadering aan deze zaak gewijd. ¹⁾ Tegelijkertijd werd getracht de katholieke en christelijke arbeiders tot 'algemene' organisatie aan te zetten. ²⁾

Eind juli 1894 wordt een nummer van de Bakkersgezel rondgestuurd tot wederoprichting van de bakkersgezellenbond. Het bevat de ontwerpstatuten van de nog op te rechten bond. ³⁾

Elke bakkersgezel wordt uitgenodigd tot het bijwonen van de vergadering, die op 1 augustus 1894 in d' Geelvinck gehouden zal worden. Voornamelijk zal gepraat worden over de nieuwe statuten. Het initiatief was genomen door de Amsterdamse gezellen van de algemene vereniging 'Ons Genoegen is Loon naar Werk', van de christelijke en van de R.K.-vereniging. Op de agenda stonden punten als:

- . een wettelijk vastgestelde arbeidsdag van 12 uur,
- . een normale wekelijkse rustdag van 24 uur, van zaterdagavond 12 uur tot zondagavond 12 uur,
- . verplicht examen tot verkrijging van een diploma 1e, 2e en 3e klasse bakkersgezel,
- . vakscholen van regeringswege ingesteld met onderricht in scheikunde. 4)

Op de vergadering ⁵⁾ waren 8 verenigingen aanwezig, 3 uit Amsterdam en uit Rotterdam, Den Haag, Leeuwarden, Alkmaar en Zaandam elk één vereniging. Ook waren er 128 gezellen aanwezig. Alleen Zaandam heeft geen mandaat meegekregen om een bond op te richten. Voorzitter van de vergadering is Brants van de christelijke vereniging 'Ons Beginsel'. Nadat hij een openingswoord heeft gedaan, waarin hij zegt dat de belangrijkste vraag nu is of de bond sociaal of anti-sociaal zal werken, is het meteen raak. Hij wil namelijk een huldetelegram aan de koningin sturen. Uiteraard wordt dit afgewezen met 57 tegen 40 stemmen. Er wordt zelfs langdurig gefloten om de afkeuring duidelijk te maken.

De doelstelling van de bond zal zijn 'alle bakkersgezellen te verenigen'. Dit wordt aangenomen met 6 verenigingen voor en 2 tegen. De 2 verenigingen zijn de 'gelovige'. Het amendement 'doch niet anders te kunnen dan met behulp van patroon en overheid' wordt verworpen met 6 tegen 2. De christelijke gezellen zijn het er niet mee eens.

De andere agendapunten worden daarna snel afgehandeld. De eisen worden nu: 10-uur arbeidsdag, een rustdag van 36 uur aaneengesloten. De twee laatste voorstellen worden afgestemd. Verder wordt er medegedeeld, dat een aangesloten vereniging met 50 leden 1 stem heeft en dat kongresbesluiten door het referendum bekrachtigd moeten worden. Dan wordt het blijkbaar te veel voor de christelijken en katholieken. Het verslag vervolgt met: "Van Laar, afgevaardigde R.K.ver., bedankt om mede te werken met revolutiemannen. Hermans (doleerend): Wij willen en kunnen ook niet samenwerken. Wij gelooven alleen in Jezus Christus." Waarmee het doek valt voor de religieuze clubs. Zij lopen scheldend weg.

Na dit incident wordt medegedeeld dat de nieuwe bond 7 afdelingen heeft, en dat verspreide leden 25 cent per jaar aan de bond betalen. Een beslissing over de oprichting van een vakblad wordt uitgesteld.

Voorzitter van het hoofdbestuur wordt Te Boekhorst, sekretaris/penningmeester Stenneke. Als leden worden aangesteld Goedhart, Sluyter, Reepe, Kollen, Huizinga, Van Nieuwland en Klaassen. Sluyter, redakteur van de 'Bakkersgezel', kon niet aanwezig zijn, omdat hij

niet vrij had gekregen van zijn patroon (de broodfabriek 'Ceres').⁶⁾

De bond was opgericht en zal van zich doen spreken onder de naam 'Nederlandsche Bakkersgezellenbond'

Op 1 november 1895 sluit de bond zich pas aan bij het Nationaal Arbeids-Sekretariaat. Het staat niet vermeld in het vakblad. Het N.A.-S. was al opgericht op 27 augustus 1893. De doelstelling was in de eerste jaren het onderhouden van kontakten en coördinatie van gezamenlijk optreden. De aangesloten bonden bleven autonoom in hun organisatie. In het eerste anderhalf jaar van haar bestaan probeert het bestuur van het N.A.-S. de verkregen structuur te bevestigen. Maar al gauw gaat het N.A.-S. hulp bieden bij het opzetten van verenigingen en bonden, en zal zij trachten enige strategie te ontwikkelen.⁸⁾ Het federatieve karakter van het samengaan blijft een belangrijke plaats innemen.

Het N.A.-S. is de eerste socialistische bundeling van vakorganisaties. Dat betekende dat de aangesloten bonden beginnende organisaties zijn, met een gebrekkige organisatie, geheel door vrijwilligers gerund met een snel fluktuuerend ledenbestand.

In deze periode is de organisatie van de N.B.G.B. nog vrij los. De gezellen organiseren zich in de plaatselijke verenigingen, die wel of niet besluiten zich bij de bond aan te sluiten. De afdelingen bezitten daardoor een grote autonomie. Dit is echter consolidatie van de wijze waarop men leden werft en niet een gevolg van het bewust hanteren van de decentralisatiegedachte. De afdelingen bezitten een eigen huishoudelijk reglement, een eigen weerstandskas (vaak ook niet), beheren en bepalen de contributie zelf, welke overigend van plaats tot plaats verschilt. Het hoofdbestuur zorgt voor coördinatie, en heeft een initierende taak op het gebied van landelijke bepaalde aktieterreinen. De kongresbesluiten moeten uitgevoerd worden na bekrachtiging door het referendum.

Het hoofdbestuur wordt gekozen in een vergadering van een afdeling, die daar toe aangewezen is. Het hoofdbestuur heeft in deze periode nog geen neiging om in te grijpen in de organisatie-problemen van de afdelingen.

Wat daarnaast opvalt is dat verschillende mensen die een rol spelen in de bakkersbeweging van '94 tot '99 zoals Mol, Te Boekhorst en Kollen nogal eens radikaal van mening veranderen of dat ze op een onjuiste wijze hun ideeën formuleren. Alleen redakteur Wim Havers⁹⁾

van de Bakkersbode is vrij konsekvent, maar hij heeft al een politieke carrière achter de rug. Van 1889 t/m 1893 is hij voorzitter geweest van de S.D.B.-afdeling Den Haag.

De enig wezenlijk belangrijke opvatting over organisatie is niet op welke wijze men zich organiseert, maar dat men zich organiseert, in het naïeve geloof dat men direkt lotsverbetering en vooruitgang kan afdwingen als men zich organiseert. De organisatie wordt sterk gemaakt door vele meetings te organiseren en aldus de gezellen te bewegen zich aan te sluiten. Dat lukt echter niet altijd.

Een turbulent jaar, 1894

Na augustus is het even stil in het organisatiewerk. De gezellen moeten waarschijnlijk even wennen aan de idee van een landelijke bond. Belangrijker is op dat moment de discussie in de Sociaal-Demokratische Bond over de strategie. Op het kongres in december 1893 te Groningen gehouden, wordt parlementaire aktie afgewezen, zelfs als agitatiemiddel (voorstel van de afdeling Hoogezand-Sappemeer). Dit mede als gevolg van enkele taktische blunders van Troelstra, Polak en de Levita. De "parlementaire taetiek werd beoordeeld naar de tactiek der parlementairen." 10)

Als gevolg daarvan wordt in augustus 1894 de Sociaal Demokratische Arbeiders Partij opgericht. De splitsing tussen revolutionairen en behoudenden is een feit. Op 1 oktober 1894 wordt in Amsterdam een stormachtige debatvergadering gehouden over de tactiek van de nieuwe partij. De vergadering was uitgeschreven door de nieuwe S.D.A.P., die in Amsterdam weinig aanhang had.

Op die bijeenkomst worden harde woorden gesproken, en een motie met een 'innige verachting voor de oprichters der S.D.A.P.' werd aangenomen.

De S.D.A.P. zou de eerste jaren weinig voorstellen. Na 1897, als ze 3 kamerzetels veroverd en de S.D.B., dan Socialistenbond, uit elkaar spat, begint ze te groeien.

In hetzelfde jaar is er beweging onder de vakverenigingen. De S.D.B. heeft de parlementaire aktie losgelaten; alle aandacht is voor de akties van de vakverenigingen. In juli krijgen de timmerlieden in dienst van de gemeente Amsterdam loonsverhoging. De timmerlieden in dienst van de particuliere werkgevers eisen uiteraard ook loonsverhoging. De patroons weigeren. Dit heeft stakingen tot gevolg,

die tot november zullen duren. Op het einde van september gaan ook de typografen in staking. In meerdere plaatsen wordt gestaakt. Sigarenmakers, kurkensnijders en smidsgezellen komen ook in aktie. In Amsterdam breekt een algemene staking uit onder de diamantbewerkers. De staking duurt van 6 tot 10 november en wordt een volledige overwinning. Als gevolg daarvan wordt de Algemeene Nederlandse Diamantbewerkers Bond opgericht.

Onder invloed van deze staking wordt op 14 november een vergadering van bakkersgezellen gehouden. Deze bijeenkomst is opgezet door een komité bestaande uit alle Amsterdamse verenigingen, ook de christelijke en katholieke verenigingen, onder voorzitterschap van Te Boekhorst. Op zondag 25 november wordt besloten tot algemene staking met direkte ingang. Deze wordt een volledig sukses. Alle eisen worden ingewilligd. ¹¹⁾ De patroons, die toegeven, tekenden een kontraktkaartje. (zie afbeelding)

Er was veel politie op de been, maar alle gezellen staakten en deden aktief mee om de staking niet te laten verlopen. 's Middags werden zelfs militaire troepen in paraatheid gebracht.

Door het sukses en het enthousiasme van de aktie, wordt ook in andere steden gestaakt of tot aktie overgegaan. In Gouda worden eisen gesteld en onderhandelingen geopend, ¹²⁾ in Haarlem en Den Haag komt het tot een staking, in Amersfoort wordt een loonbeweging voorbereid, ¹³⁾ die vanwege de te geringe belangstelling niet doorgaat en in Rotterdam wordt eveneens een loonkomité gevormd, dat op vorming van weerstandskassen aandringt. ¹⁴⁾ In de Zaanstreek zijn er 80 nieuwe leden bijgekomen tijdens de staking. ¹⁵⁾

De bond heeft haar eerste krachtproef gewonnen. Het vasthouden van de leden en de omzetting in organisatorische winst na de staking mislukt. Het ledental van de afdeling A'dam loopt binnen één maand terug van 900 naar 200. Na februari 1895 zal het ledental nog verder dalen.

In het komité, dat de staking regelde, waren ook christelijke bakkersgezellen vertegenwoordigd. Zij hadden echter spijt van de staking:

"De Chr. Bakkersgezellenver. 'Ons Beginsel' ... spreekt hare verontwaardiging uit over de wijze waarop het komité voor de werkstaking haren goeden naam heeft misbruikt; en géén solidariteit met komité voor werkstaking, die in strijd met Gods woord is." ¹⁶⁾

Contract.

Ondergeteekende, **BAKKERSPATROON** wonende

Ringhade 17.68.

AMSTERDAM,

verklaart bij dezen, dat de volgende eischen, door het Comité gesteld, zijn ingewilligd:

Ovenisten, bank- en deegmakers f 2.50

Halfwas - 2,00

Jongmaatjes - 1.50

Karrijders - 1.50

Boven het

bestaande loon.

Overwerk, dat de twee uur niet mag overschrijden, vast personeel, 30 cent per uur.

Noodhulpen voor 6 uur 25 cent per uur.

„ „ 12 „ 20 „ „ „

ARBEIDSDUUR:

5 dagen 12 uur, Zaterdag 18 uur, totaal 78 uur, met inbegrip van 1½ uur rust des Zaterdags, 1 uur de overige dagen en Zondagsrust vanaf het eindigen des Zaterdagavond tot Zondagavonds 12 uur.

Het Comité:

G. J. J. J. J.

De Patroon:

M. J. J. J. J.

uit: Gemeente-Archief
N. 38.02.004

Half december blijkt dat 7 fabrikanten zich niet aan hun woord hielden. Het leidt bij drie van hen opnieuw tot een staking. Deze gaat verloren. De weerstandskas was niet voldoende gevuld. De voorzitter Brants van 'Ons Beginsel' levert nu onderkruipers.

Als gevolg van deze mislukte actie loopt de afdeling Amsterdam nu geheel leeg. Het hoofdbestuur funktioneert niet meer. Het hoofdbestuur en het afdelingsbestuur zijn organisatorisch niet goed gescheiden. Het hoofdbestuur moet zich bezighouden met landelijke

zaken, maar is meer bezig met amsterdamse zaken. Illustratief is dat een pas opgerichte vereniging te Middelburg, die zich wilde aansluiten bij de bond, enkele malen geen antwoord kreeg op hun schrijven. Daarna probeerden ze het via 'Recht voor Allen' om aldus de aandacht te trekken. ¹⁷⁾ In oktober van hetzelfde jaar zijn ze inderdaad aangesloten. ¹⁸⁾

De slachtoffers van de mislukte staking in januari 1895 richtten een gezellenbakkerij op, omdat zij nergens anders werk konden krijgen. ¹⁹⁾ Begin februari 1896 wordt de bakkerij opgedoekt. ²⁰⁾

Na de oprichting van de bond valt de discussie over het karakter en de richting van de bond weg. De aandacht wordt nu eerst gevestigd op de organisatie. Die moet sterker gemaakt worden en de lijnen van organisatie worden opgezet. De jaren 1895, 1896 en 1897 worden gebruikt om de vakbond van alle bakkersgezellen in Nederland te verbreden en de structuur te verbeteren.

Vormgeving van de organisatie. 1895 - 1897

In deze jaren wordt in de Bakkersbode steeds benadrukt dat bakkers zich moeten organiseren om iets te bereiken.

Het is duidelijk dat de N.B.G.B. een bond is, die algemeen socialistische doelstellingen behartigt. De behoudende, katholieke en christelijke verenigingen sluiten zich niet aan. De N.B.G.B. is een bond die ontstaan is, door het samengaan van socialisten en vakverenigingsmensen. De 'politiek' is uit de statuten gehaald, d.w.z. de direkte partijpolitieke (SDB of SDAP) eisen en termen als 'afschaffing van het privaatbezit'. Uitgaande van de vakeisen worden verlangens gesteld op het gebied van de politiek, die vooral de sociale wetgeving raken.

Het socialisme binnen de vakbeweging wordt wat teruggedrongen, maar vele bakkersgezellen zijn lid van een socialistische politieke partij.

Illustratief voor de nadruk op 'Organiseert u' is het volgende:

" EEN DROOM

Ik bevond mij in een groote werkplaats (bakkerij) en zag niemand en toch was het nacht. ... Toen er 's morgens een gezel kwam vroeg ik hem waarom hij er nu pas was en hij zei: 'Ja vroeger werkten wij ook bij nacht Lang heeft de gezel hier niets anders gekend als werken en slapen, men wist van geen verenigen, van geen organisatie, men wist van niets. Er kwam evenwel verandering, men besloot zich te vereenigen en

werd sterk ... De belangen van één werden de belangen van allen en aldus vereenigd waren wij sterk, waren wij machtig, Wij kwamen met onze eis: A v N en zij, de patroons, moesten ze inwilligen, wat vroeger tot het onmogelijke behoorde werd nu als natuurlijk beschouwd ... door de macht der organisatie.' Hierna werd ik wakker geroepen door mijn vrouw om te gaan werken." 21)

Het motto 'organiseert u' komt in alle toonaarden terug. Het is ook het devies van de Bakkersbode. Een belangrijk onderwerp kan niet besproken worden, of men schrijft als laatste zin, dat er verbetering zal komen als men maar georganiseerd is.

Ter versteviging van de organisatie wordt op het kongres van augustus 1895 besloten tot uitgave van een bondsblad te komen. Het initiatief werd door één persoon genomen. Havers van de afdeling Den Haag heeft overleg gepleegd met enkele leden om een vakblad op te richten. Vóór 1895 was hij typograaf bij de drukkerij 'Excelsior'. In 1895 is hij echter werkzaam als magazijn-bediende bij de coöperatieve bakkerij 'De Volharding'. Na ettelijke besprekingen komt op 1 oktober 1895 het eerste nummer uit van de 'Bakkersbode'. Het zal eenmaal in de twee weken verschijnen.

Havers heeft ongeveer 3 jaar voor de redactie gezorgd. Tijdens het kongres van 1898 bedankt hij wegens drukke werkzaamheden. Later zal hij redakteur van de 'Haagsche Werkmansbode' worden, een blad van een organisatie, waarvan de leden van de aangesloten verenigingen lid zijn.

De besturen van afdelingen trachten zoveel mogelijk nieuwe afdelingen op te richten.

In oktober 1896 is in Den Helder een vereniging gesticht op initiatief van de gezellen uit Alkmaar. De afdeling van Alkmaar was weer opgericht op initiatief van gezellen uit de Zaanstreek. 22) Havers vindt deze succesvolle oprichtingen belangrijk genoeg om aan te sporen dat iedere afdeling zoiets gaat doen.

De voorzitter der afdeling Utrecht wil een afdeling te Amersfoort oprichten. 23) Vanuit Rotterdam is verscheidene malen getracht een afdeling te Schiedam en Delft op te richten.

Na de oprichting van de bond is de vereniging 'Ons Genoegen' weer zelfstandig geworden. Keer op keer wordt door leden van de afdeling Amsterdam geschreven dat men zich algemeen moet organiseren, en niet neutraal, in de woorden van een zekere X: 'De economische belangen moeten voorop staan, daarna mag men naar de kerk lopen.' 24)

In Den Haag is de sociaal-demokratische vereniging 'Loon naar Werk' spoorloos verdwenen. In het begin van 1895 zijn er twee verenigingen, B.Z.O.D. en V.Z.O.S. (Vooruitgang Zij Ons Streven). B.Z.O.D. is op dat moment een vereniging die aan vakactie doet. V.Z.O.S. is een gezelligheidsvereniging. Leden van deze vereniging die ook behoefte hadden aan vakactie zouden dan lid moeten worden van de concurrerende klub. Het comité, dat opgericht is n.a.v. de novemberbeweging in 1894, belegt een vergadering om deze zaak in het goede spoor te leiden. Op 17 januari 1895 wordt een onafhankelijke afdeling van de bond opgericht.²⁵⁾ B.Z.O.D. treedt dan als vereniging weer in het duister van de gezelligheid terug.

In 1894 hebben de friese bakkers zich provinciaal georganiseerd. Hierdoor worden veel verenigingen op het platteland opgezet om de gezellen direkter bij de organisatie te betrekken. Een gevolg van het opzetten van een provinciale bond is dat veel verenigingen zijn opgericht in kleinere steden, zoals Grouw en Akkrum. De Friese Bond wordt echter na veel discussie opgeheven, omdat de gezellen in andere streken de friezen van provincialisme beschuldigen. Dit heeft tot gevolg dat de bovengenoemde verenigingen na 1898 opgeheven werden.

Op zondag 2 augustus 1896 wordt de tweede kongresdag gehouden in d' Geelvinck in Amsterdam. Aanwezig zijn 8 afdelingen. Op dit kongres worden voornamelijk problemen op gebied der organisatie, agitatie t.b.v. A v N en andere technische-organisatorische kwesties besproken. De volgende besluiten worden genomen: iedere afdeling een huishoudelijk reglement. Het hoofdbestuur wordt gevestigd te Den Haag. Een besluit om een landelijke beweging voor afschaffing van nachtarbeid te organiseren. Een voorstel voor een centrale weerstandskas haalt het niet.²⁶⁾

Als men de besluiten en discussies van dit kongres bekijkt dan is duidelijk dat er veel misverstanden, onduidelijkheden uit de weg geruimd zijn. De opbouw van de organisatie, het werken aan akties e.d. kan nu op gang komen.

Troelstra, de redakteur van de Sociaal-Demokraat, vindt het kongres maar niets en raadt de bond aan voor een flinke wetgeving te agiteren. Havers reageert uiterst vinnig:

"Waarlijk moet nu dat balletje van politiek ook al worden opgeworpen in de bakkersgezellenbeweging ? De bond geeft hare medewerking om staatspensionering te verkrijgen; drong voor korten tijd geleden bij de regering aan om kiesrecht enz., terwijl de

redactie van dit blad in no. 19 met genoeg wil meewerken voor een flinke wetgeving, die enkele genoemde zaken tot 't verleden zal doen behoren en nu wordt nog politiek geweerd. Een nadere uitlegging zou ons en misschien velen met ons, niet onwelkom zijn." 27)

Ook het N.A.-S. begint aan de organisatie vorm te geven. Van 1895 tot en met 1898 komen er naast de al genoemde, nieuwe taken bij, nl. het opzetten ²⁸⁾ van nieuwe vakorganisaties, het verbeteren van de organisatie en een aanzet tot strategieontwikkeling. Er worden in augustus 1898 Plaatselijke Arbeids-Sekretariaten (P.A.-S.) opgericht om in zoveel mogelijk plaatsen bij elkaar te brengen. Deze decentralisatie sluit aan bij het karakter van de Nederlandse vakbeweging van de jaren '90. Omdat de meeste organisaties juist opgericht zijn is het nodig om zo dicht mogelijk tegen de plaatselijke verenigingen samenwerkingsverbanden te ontwikkelen. De leden van de aangesloten verenigingen vormen het P.A.-S. en kiezen de bestuurders. ²⁹⁾

De discussie over het karakter van de vakbeweging, die in de jaren '90 in de S.D.B. gevoerd werd, valt na de oprichting van het N.A.-S. weg. De aandacht wordt er eerst op gericht om de organisatie wat sterker te maken en de organisatielijnen op te zetten. Vanaf 1898 komt de discussie weer terug.

De houding van bondsleden tegenover politieke actie is nog duidelijk.

De medewerking van de voorloper van het C.B.S. wordt geweigerd, omdat de arbeiders eerst algemeen kiesrecht willen verkrijgen. ³⁰⁾ De afd. Den Haag wil niet meedoen aan een werkliedenkiezenvereniging omdat het beperkt kiesrecht is. ³¹⁾ De bond doet niet mee aan een verkiezingsfonds van de S.D.A.P., 'omdat de bond een andere taak heeft.' ³²⁾ De acties voor afschaffing van de nachtarbeid worden gevoerd zonder dat sociale wetgeving erbij betrokken wordt.

Op 17 januari bijvoorbeeld wordt een grote meeting in het Paleis voor Volksvlijt georganiseerd om iedere Nederlander bekendheid te geven aan het belangrijkste probleem onder de bakkersgezellen, de nachtarbeid. De belangrijkste punten van het draaiboek zijn, een grote meeting op 17 jan. in het Paleis voor Volksvlijt, in alle steden bijeenkomsten op 10 januari om de volgende motie te bespreken:

"De vergadering, gehoord de toelichting inzake de nachtarbeid in de bakkerijen, het ontstaan, de inworteling en het voortduren van deze tegen de natuur indruisende gewoonte; gehoord dat deze arbeidsregeling noodlottig is voor het familieleven en voor de gezondheid, bovendien geestdodend, zodat de ontwikkeling

en vooruitgang, zoowel van het vak als van hare beoefenaren, er door wordt belemmerd, oordeelt dat zoo spoedig mogelijk aan deze en de samenleving tot schade strekkende toestand, een einde moet komen door totale afschaffing van alle arbeid bij nacht in de bakkerijen.

Zij roept daarbij de medewerking in van het publiek, van de patroons, van den wetgever en bovenal van de bakkersgezellen zelf, die door de macht hunner vereeniging alle tegenstand kunnen en moeten overwinnen." 33

De bakkersbode geeft een propagandanummer uit, 34) met uitspraken van doktoren en gegevens over de kwade gevolgen van de lange nacht-arbeidsduur.

De meeting op de 17^e januari wordt een groot succes, er zijn 2000 mensen.

Adam, voorzitter van het hoofdbestuur, opent de vergadering.

Sprekers: Dr. H.K. de Vries betoogt dat Nachtarbeid medisch gezien zeer onjuist is en voegt er aan toe:

"Wacht op geen wet ... misschien duurt het nog wel 25 jaar eer verbetering komt."

Oosterhuis (een patroon): roept op tot aaneensluiting van allen

Mol en Nederhoed betogen dat nachtarbeid afgeschaft kan worden als de patroons beperkt zouden worden in hun winst-bejag.

Het debat gaat voornamelijk over de vraag of afschaffing van nacht-arbeid wel mogelijk is vanwege de technische moeilijkheden, die overwonnen moeten worden. Als slot wordt de bovenstaande motie aangenomen met algemene stammen. 35)

Deze landelijke meeting opent het voor de bakkersgezellen zo belangrijke jaar 1897. De meeting zelf zal ook een belangrijke rol in de diskussies hebben. Vanaf maart 1897 komt een wetsontwerp 36) in het openbaar, dat door het liberale kamerlid Pijttersen is ingediend. Het is een voorstel tot regeling en beteugeling van den overmatigen arbeid in bakkerijen ('De Bakkerswet'). Het voorstel en de Toelichting wordt integraal in de bode opgenomen. Op een vergadering van het HB wordt daar het volgende over gezegd:

- . de bakkerswet is niet volledig
- . de indiener heeft geen kontakt met onze bond gehad
- * de wet heeft een desinteresserende werking. De gezellen maar vooral de patroons zullen teveel afwachten
- . het ontwerp is te slordig samengesteld
- . bovendien kan A v N ook zonder deze wet

Er wordt besloten geen adhaesie betuiging te sturen maar dit over te laten aan de afdelingen. De afd. Den Haag wenst inderdaad geen adhaesie te betuigen, doch voort ge gaan op de door haar tot heden bewandelde weg.

Havers wijdt in de bakkersbode een uitgebreid redactioneel commentaar aan dit ontwerp. Hij schrijft dat het wetje op een verkeerd moment gekomen is, nl. juist op het ogenblik dat de mensen zelf er aktie voor voerden en de beweging er een beetje in kwam. Deze wet had ondersteund kunnen worden. De wet is echter misbruikt, want de kwaadwillige patroons vielen het aan op zijn gebrekkigheid, de goede patroons lieten het verder aan de Tweede Kamer over zonder zelf meer initiatief te tonen. De gezellen zagen het voorstel ook wel zitten en lieten het verder aan de wetgever over, en deden er zelfs niets voor, zodat de gemakzucht een grote rol speelde.

"Niet dat wij ons tegen de wettelijke regeling in deze zullen kanten, integendeel. Laten de heeren wetten maken zooveel zij willen in het voordeel der arbeiders, doch wij zijn overtuigd, ook door de geschiedenis van de wet-Pijttersen dat eerst nog veel zal moeten geschieden eer een dergelijke wet de behandeling te beurt valt, waarop zij recht heeft. Zal en kan de wet de vastheid geven aan de tot stande gekomen verbeteringen, eerst moeten deze a.h.w. 'officieus' zijn doorgevoerd, voor de wet haar 'officieel' cachet daarop kan drukken." 37)

Duidelijk blijkt uit deze twee voorvallen, nl. de meeting op 17 januari en de diskussie over de wet 'Pijttersen', dat de bondsleden zoveel mogelijk zelf 'de handen aan de ploeg' willen slaan. 38) Door meetings, bijeenkomsten te beleggen proberen de leden de andere bakkersgezellen te overtuigen en aldus een meerderheid te verkrijgen. Met die meerderheid is het dan eenvoudig om de eis van afschaffing van nachtarbeid te verwezenlijken, aldus de ideeën van de bondsleden. Om die meerderheid te bereiken proberen de gezellen ook wel de burgerij en vooral de arbeidende klasse te bewerken om te helpen in de strijd tegen het monster nachtarbeid.

In Den Haag wordt zo'n aktie gehouden. In het begin van 1897 worden patroons uitgenodigd om de A v N te bespreken. Er komen maar twee opdagen, die zeiden dat de klanten vers brood wilden hebben. Dan wordt een dameskomité, waarin 'meijuffer' S. Groshans een leidende rol speelt, opgericht om een handtekeningenaktie te beginnen. 39) Op 3 oktober, op een vergadering van patroons en gezellen, waar geen enkele patroon komt opdagen, wordt besloten ná 17 januari 1898 geen nachtarbeid meer te verrichten.

De patroons vergaderen wel als zij het bericht van dit dreigement hebben ontvangen. Nu kunnen ze wel, schampert de bode. De patroons beraadslagen op welke wijze zij de gezellen het beste kunnen dwarsbomen.

De gezellen ontvangen in oktober veel steunbetuigingen uit het gehele land. De afdeling Den Haag roept op de rijen te sluiten in de komende strijd en manmoedig sterk te staan.

Op zaterdag 6 november ontslaat de heer Eussen, directeur van de Haagsche Brood- en Meelfabriek, zijn voltallig personeel (80 man). Door verdeel- en heerstaktiek weet hij de gezellenbeweging in tweeën te breken. Drie weken later is de strijd volledig verloren. De fabriek is weer draaiende op 1 december.

Tegelijkertijd, in de laatste twee weken van november, treedt er een konflikt op bij de firma Lensvelt-Nicola, doordat een gezet ontslagen wordt omdat hij met zijn klantjes over de beweging van A v N had gepraat. De andere gezellen namen dat niet en gaan in staking. Direkt wordt iedereen ontslagen. ⁴⁰⁾ De volgende dag is de fabriek al weer in volle gang, de onderkruipers stonden als het ware om de hoek te wachten om het bakken over te nemen. Duidelijk een uitgelokte staking, waar de gezellen vanwege hun enthousiasme ingetrapt zijn.

Eind november is de beweging voorgoed mislukt. Er wordt nog gedacht om een algehele staking en boycot in Den Haag te houden, maar men dorst dit kennelijk niet aan. De taktiek van deze aktie voor A v N wordt natuurlijk overal besproken.

Begin 1897 is een brochure verschenen over de afschaffing van de nachtarbeid, door te Boekhorst en Hooy. Deze beiden hadden de prijsvraag gewonnen n.a.v. het éénjarig bestaan van de Bakkersbode. Interessant is daarbij de volgende passage, waarin te Boekhorst uitlegt hoe de A v N te bereiken is:

"Men houdt bijv. jaarlijks met Kerstmis het congres, waarop de afgevaardigden uit alle deelen des lands zooveel mogelijk zijn vertegenwoordigd, hoofdzakelijk de afschaffing van nachtarbeid tot grondslag. Men overtuigt zich als dan van de vorderingen die gemaakt zijn van de stand der organisatie en alles wat noodig is, om ons op dit terrein te oriënteren. Denkt men b.v. dat in 1898 een poging in een der groote steden kan worden gewaagd, worden de fabrikanten en patroons uit naam der N.B.G.B. vertegenwoordigd door 't congres, de eischen voorgelegd. Aan die eischen zal men verzoeken, de 1-sten Mei te voldoen. Men zal dan niet kunnen zeggen, dat wij onverwacht zijn gekomen: maar men geeft hun minstens drie volle maanden, Februari, Maart en April, de tijd om de noodige voorbereidselen daartoe te maken. Duizenden werklieden houden die dag het oog op hen gericht.

De meeste aanbestedingen worden in het begin van het jaar uitgeschreven en men zal bij de inschrijving met de levering van tijd kunnen rekening houden 42)

Zo is het letterlijk toegegaan in 1897 te Den Haag. Er is ruim drie maanden de tijd voor de patroons om maatregelen te nemen. Dat doen ze inderdaad, maar op een andere manier dan de gezellen verwacht hadden. Ze werven onderkruipers uit de provincie aan, zelfs met behulp van een kolonel in ruste.

De vraag is natuurlijk waarom de gezellen deze aktie met een zekere dosis naïviteit en overschatting van eigen kracht doorgezet hebben. De neiging om samen te werken met de patroons, zo typerend voor het kleinbedrijf, bestaat nog steeds. Met kleine baasjes samenwerken is bijna vanzelfsprekend. In Den Haag echter is het grootbedrijf het verst van het gehele land voort geschreden. Dat betekent dat het samenwerkingsidee en de tegenstelling arbeider - ondernemer beiden aanwezig zijn. De gezellen kunnen zich aan de idee fixe van de samenwerking nog niet onttrekken, hoewel de aktie op zich zelf de tegenstelling kapitaal - arbeid in zich bergt. Het wordt hen wel op hardhandige wijze duidelijk gemaakt. Ze hebben deze aktie niet verwacht. De patroons zijn drie maanden van te voren gewaarschuwd en dan mag de strijd pas in januari losbarsten. Dit blijkt ook uit de morele verontwaardiging van S. Groshans over het op staande voet ontslaan der gezellen zonder voorafgaande waarschuwing, zoals de bakkersgezellen wel hadden gedaan. Ze schrijft een brochure om de Hagenaars duidelijk het schandelijke van deze handelswijze te laten zien. 43)

Henri Polak wijdt er een lang artikel aan in zijn 'Weekblad van de A.N.D.B.'. Daarin staat o.a. te lezen:

"Hoe kan men, in een land als het onze, waar de vakorganisatie alleen in sommige groote steden en dan nog maar in eenige weinige bedrijven, iets betekent, zoo Godvergeten dom zijn, om de patroons twee maanden vooraf te waarschuwen, dat men, als die en deze eischen niet ingewilligd worden, het werk zal neerleggen? Wisten zij, die deze beweging heetten te leiden, dan niet, dat in ons land misschien 1/20 der bakkersgezellen georganiseerd is? Wisten zij niet, dat het in onze provindiesteden krioelt van gezellen, die daar een bitter schijntje verdienen, die het woord 'Solidariteit' zelfs nooit gehoord hebben en die maar al te gaarne bereid gevonden worden hun positie te verbeteren, door het aanvaarden eener, voor hun doen, uitstekend betaalde betrekking in een groote stad als Den Haag? Dat moesten ze weten en zij zullen het ook wel geweten hebben. Onder die omstandigheden, en ook waar men toch ondervonden had, dat de patroons een beslist vijandige houding hadden aangenomen, ware slechts één weg moge-

lijk geweest, nl. het stellen van een korte bedenkingstermijn aan de patroons, bijv. van twee dagen, om zoo nodig onmiddellijk gevolgd te worden door een algemeene werkstaking - d.w.z. als men zich tot dit laatste middel sterk genoeg achtte. Wat echter in Den Haag gedaan werd, is te stom om alleen te loopen - en de gevolgen zijn dan ook niet uitgebleven." 44)

Gerrit Van Erkel, de sekretaris van het N.A.-S. ziet het in een wat groter verband:

"In den brede ging spreker de te 's Hage afgespeelde geschiedenis na en kwam tot de conclusie dat men had getracht zich vast te klampen aan de heeren en daardoor vergat dat de vrijmaking der arbeid alleen van den arbeiders zelf kan en moet komen." 45)

Dit is in feite de juiste analyse van deze aktie. Zoals in het eerste hoofdstuk is aangegeven heeft het kleinbedrijf een belangrijke rol gespeeld in de gehele 19^e eeuw. Patroon en gezelschap werken daardoor veel samen, hebben ook dezelfde belangen. Bij de opkomst van het grootbedrijf wordt samenwerkingsidee doorbroken, want daar spelen andere verhoudingen. De gezellen, of beter de arbeiders, gaan zich anders opstellen. Dit zal echter in de aktie ervaren moeten worden. Zoals vaak gebeurt dat nogal op hardhandige wijze. Op 3 oktober was men in jubelstemming. Een maand later is alles verloren, en zijn de gezellen de wanhoop nabij. Met alle macht wordt getracht de gelederen bijeen te houden. Dit gelukte aardig, de organisatie kreeg wel een klap maar leed niet veel verlies.

Havers reageert als redakteur natuurlijk op de woorden van Polak. 46) Volgens hem kan men de ideeën van Polak over organisatie niet projékteren van de A.N.D.B. op de Bakkersgezellenbond. Daar spelen andere problemen. Als men de nachtarbeid wil afschaffen moeten er meer ovens opgesteld worden. Dat is niet in een dag of twee te bereiken. Of het nu twee dagen is of drie maanden het effect is hetzelfde, want patroons zijn ook sterk in het verbreken van beloften.

De staking op 17 januari 1898 wordt uiteraard afgelast, aldus een besluit van het Haagsch Vakcomité op 19 december 1897. De propaganda zal weer ter hand genomen worden. 47)

Als nasleep van deze gebeurtenissen scheidt de N.B.G.B. zich af van het N.A.-S. vanwege konflikten over de uitkering aan de stakers en uitgesloten.

De steun van het N.A.-S. was aangevraagd om hen met geld in het levensonderhoud te voorzien. Het N.A.-S. had daarvoor een reglement opgesteld. Over die steun ontstaan veel konflikten. Als gevolg van die konflikten scheidt de bond zich af van het N.A.-S. vanwege vele misverstanden.

De reden van afscheiding, die genoemd wordt, is de verhoogde kontributie van $2\frac{1}{2}$ cent per week, per lid in geval van stakingen.

Dit was op een gedelegeerdenvergadering van het N.A.-S. op 9 januari besloten. Twee dagen later is de brief van het hoofdbestuur van de N.B.G.B. in het bezit van de sekretaris van het N.A.-S. In het referendum van de bond na het kongres van 1897 was kontributieverhoging van 2 cent (van $\frac{1}{2}$ naar $2\frac{1}{2}$ cent) afgewezen. Het hoofdbestuur was gerechtigd de bond van het N.A.-S. af te doen scheiden. De snelheid echter, waarmee dat geschiedde, laat duidelijk zien dat het konflikt over de verloren aktie de aanleiding daartoe is geweest. 48)

Hoewel de N.B.G.B. dan geen lid meer is van het N.A.-S., wordt de vereniging 'Helpt Elkander', deeltuitmakend van het personeel der Volksbakkerij te Amsterdam, wel lid van het N.A.-S. op 3 april 1898 49) De afd. Amsterdam van de N.B.G.B. als geheel op 2 - 12 - 1899, nadat ze eerst gepoogd heeft de hele bond weer aangesloten te krijgen. 50)

Nasleep van de aktie te Den Haag en hernieuwd vertrouwen in de akties.

1898-1899

Het begin van 1898 is rustig. De kater na de gebeurtenissen in Den Haag is algemeen. In 1898 wordt geen enkele keer gestaakt, noch een belangrijke aktie gehouden.

Te Boekhorst is de eerste, die een les uit de verloren aktie trekt. Op een vergadering op 13 maart 1898 zegt hij dat bondsleden samen moeten gaan met de kleine baasjes tegen het grootpatronaat. 51) De andere aanwezige vinden echter van niet

" ... omdat men gevoelde dat niet de grootfabrikant de vijand was, doch dat de groote klove bestond tusschen gezellen eenerszijds en de patroons (het patronaat) anderszijds, onder welke laatstgenoemde kategorie, zoowel waren begrepen kleine als groote patroons." 52)

In een ingezonden artikel komt te Boekhorst er later nog op terug. Daarin stelt hij dat de aktie tegen de nachtarbeid geen klassenstrijd is. Een ieder die daar tegen is kan meedoen.

Havers merkt daarbij op dat hij ... " ... van een dergelijke samenwerking ten eenemale genezen is." 53)

Van Uggelen roept op tot versterking van de organisatie, zodat de eis van afschaffing van nachtarbeid verwezenlijkt kan worden. 54)

Op het kongres, gehouden op 26 juni 1898 te Den Haag, komt de bovengenoemde diskussie uiteraard terug. 55)

Het jaarverslag ademt voornamelijk berusting. Drie afdelingen hebben opgehouden te bestaan en pogingen om in Arnhem, Assen, Gouda, Dordrecht enz. afdelingen op te richten zijn mislukt. Over de beweging in den Haag staat te lezen, dat

' 't afgespeelden drama te 's Hage ten duidelijkste heeft aangetoond, dat samenwerking tusschen gezel en patroon onmogelijk is, en de verbetering onzer toestanden alleen kan worden verkregen door de kracht der vereeniging en door de arbeiders zelve.'

Op het kongres komt een belangrijke diskussie op gang over politiek en economie.

Door de afdelingen Utrecht en Hoorn wordt een voorstel ingediend met de volgende tekst:

"De bond stuurt de afdeelingen in de richting tot het verkrijgen van A v N langs wettelijken weg."

De diskussie verloopt als volgt: Hoorn: A v N door organisatie kan alleen in de grote steden, in de kleinere verwacht men alleen iets van de wetgeving. Rotterdam vindt dat Hoorn zijn eigen motie slecht verdedigt, want de politieke aktie moet ondergeschikt blijven aan de economische, doch de eerste is nodig om de vakorganisatie weerbaar te maken in de strijd. Amsterdam (Kollen): Men moet adressen richten aan het ministerie, maar buiten de tweede Kamer ook aktie. Leeuwarden sluit zich hierbij aan. Haarlem eerst het patronaat, dan de wetgever. Den Haag wil zowel economische als politieke strijd in de beweging houden. De voorzitter wijst er op dat het laatste gedeelte van de motie van januari 1897 geheel wordt verdonkeremaand. Leeuwarden vindt dat er overeenstemming moet zijn tussen het bewandelen van de economische en politieke weg, welke géén van beide mogen laten glippen. Rotterdam het voorstel is te beslist. Havers grijpt in in de diskussie en zegt dat men theoretisch zowel economie als politiek kan doen, maar in de praktijk moet men een keuze doen. Hierna wordt gestemd. Het voorstel wordt aangenomen met 4 vóór (Utrecht, Hoorn, Rotterdam en Leeuwarden) 3 tegen (Amsterdam, Zaandam en Den Haag) en 2 onthoudingen. ⁵⁶⁾ Het referendum zal deze motie met algemene stemmen op één na bekrachtigen. De notulist, Havers, laat doorschemeren dat in het vervolg van de vergadering nog benadrukt werd dat niemand de economische strijd wilde weg doen.

Havers bedankt op dit kongres definitief als redakteur. Heijblom zal zijn opvolger zijn.

Het oprichten van een weerstandskas per afdeling wordt verplicht gesteld met 6 tegen 3 stemmen.

In augustus en september wordt nog veel gediskussieerd over het belang van zowel economische als politieke actie. Er is een soort algemeen goedvinden dat beide strijdwijzen gebruikt zullen worden.

Ook J.A. Reijnders komt terug op het kongresbesluit. Het gehele kongres wilde de economische strijd handhaven. Als men 't voorstel 'Utrecht' goed uitvoert, dan is er geen bestaansrecht van de bond meer. Het is met dit voorstel inderdaad wonderlijk gesteld. De discussie liep op het kongres op een gegeven moment vast. Havers greep in om te voorkomen dat er geen beslissing viel.

Zoals gezegd wordt de redaktie van de Bakkersbode verplaatst naar Rotterdam. Het blad wordt vanaf 1 - 8 - 1898 door vader en zoon Heyblom geredigeerd. De vader had als motief opgegeven om bij de Enquêtecommissie 1890 te mogen getuigen: 'Ik wil als getuige optreden om de noodige verbeteringen aan te voeren, in onderscheiding van getuigen, die sociaal-demokratische theorieën bezitten.' ⁵⁷⁾

Dat bleek al spoedig. De inhoud van het blad, door Havers zo goed geredigeerd, verschaalde van nummer tot nummer. Vader Heyblom bleek niet de juiste persoon om als redakteur op te treden en een goed redaktioneel beleid te voeren. Redactionele stukken blonken uit door nietszeggendheid. Daardoor liep het aantal abonnementen snel terug. De zoon Heyblom, die de administratie in handen had, pleegde ook nog fraude. Net op tijd op 1 juni 1899 grijpt het hoofdbestuur te Den Haag in en verplaatst de redaktie en administratie weer naar Den Haag. ⁵⁸⁾ Te Boekhorst gaat naar Den Haag, werkt als conciërge van het arbeidersgebouw aan de Bierkade ⁵⁹⁾ en neemt voorlopig het redakteurschap op zich. Dit wordt later door het kongres bevestigd. Tien jaar lang zal hij de redaktie voeren. Daarbij heeft hij een belangrijk aandeel in het bepalen van de richting van de bond.

Over het meedoen aan politieke actie wordt veelvuldig gediskussieerd. In de motie, aangenomen op de meeting van 17 - 1 - 1897, wordt de wetgever gevraagd aan de afschaffing van nachtarbeid mede te werken. De nadruk valt echter op de eigen actie.

Over het principe van het voeren van politieke actie wordt weinig geschreven. Wel worden er naar aanleiding van konkrete gebeurtenissen opmerkingen over gemaakt. De 1 mei viering bv. De bond doet mee en wil het als verbroederingsfeest beschouwen.

Na 1898 wordt iets meer dan voorheen aan politieke actie gedaan, voor zover die direkt betrekking heeft op eisen van de bond.

Het hoofdbestuur van de bond steunt bv. een adres aan de tweede Kamer om het wetsontwerp 'Lely' inzake arbeidstijden te verbeteren. 60)

Veel andere 'politieke' akties worden nog niet aangevat.

Naar aanleiding van een mislukte staking van de timmerlieden te Amsterdam, maar ook naar aanleiding van de eveneens mislukte bakkersstaking in 1897 te Den Haag, schrijft Henri Polak, voorzitter van de A.N.D.B., een brochure over de inrichting en werkwijze van vakbonden. Deze brochure komt nog in 1898 uit.

Binnen het N.A.-S. is de discussie ook op gang gekomen. Het federatieve karakter van het N.A.-S., dat noodzakelijkerwijs vanuit beginnende vakbonden en verenigingen ontstond, staat ter discussie omdat deze structuur niet goed werkte. Daarnaast komt discussie op over het meedoen aan sociale wetgeving. Het N.A.-S. houdt zich in zijn beginjaren bezig met het opzetten en werven van nieuwe bonden, het coördineren van stakingen en het oproepen tot solidariteit. Het N.A.-S. is er vooral op uit de solidariteit te bevorderen. Iedere aangesloten bond heeft één stem. De grotere bonden voelen zich soms te veel overstemd door de kleinere organisaties.

Polak stelt in de brochure de opzet en organisatievorm van zijn A.N.D.B. als voorbeeld voor de gehele nederlandse vakbeweging. Hij wil een hechte, gecentraliseerde organisatievorm bewerkstelligen. Daarbij doet hij enkele krasse uitspraken. Hij vindt dat slechts enkele bonden, en eigenlijk slechts de Amsterdamse afdelingen daarvan, lid kunnen worden van een centrale vakorganisatie, zoals de A.N.D.B. voorstelt. Polak wil hoge contributie, sterke discipline en centrale besluitvorming. Hij vergelijkt daarbij de vakverenigingen met een leger, met het enige verschil dat vakverenigingsleden hun eigen discipline opleggen. Van de meeste vakverenigingen in Nederland is het karakter ... " van dien aard, dat het er maar heel weinig toe doet, of zij wel of niet bestaan." 61)

Wat Polak in feite doet, is de organisatiestructuur van de A.N.D.B. ten voorbeeld stellen aan de andere bonden. Hij geeft geen analyse van de voorgeschiedenis van de algemene vakbonden, noch een analyse van de verschillende bedrijfstakken om de problemen van de vakbonden te schetsen.

Over de politieke en economische aktie zegt hij dat beide samen moeten gaan, want ...'

' ... politiek en economische actie zijn het vuur en het water der machine van den voortuitgang der arbeiders.' 62)

Van Emmenes bespreekt de ideeën van Polak in een brochure en benadrukt vooral de solidariteit. Hij maakt een onderscheid tussen hervormingen en schijnhervormingen. Schijnhervormingen zijn al die hervormingen die door de wetgeving worden opgedist. Met hervormingen bedoelt Van Emmenes de wijzigingen in de verhouding van de arbeider tot het arbeidsprodukt. Over de wijzigingen m.b.t. de structuur zegt hij:

"Nu heeft Polak makkelijk praten. Al de leden van de A.N.D.B. wonen in Amsterdam en leven onder dezelfde voorwaarden." 63)

De kontributies zijn in vele gevallen aan de lage kant, maar er zijn grenzen.

"Want het is onzin het te beweren dat het wél kan, dat bijvoorbeeld 'n door elkaar drie kwartjes daags verdienend landarbeider 30 cent per week aan contributie zou kunnen betalen." 64)

Over de relatie politiek en ekonomie:

"De vakvereenigingen moeten zich blijven bewegen op uitsluitend economisch terrein; waar ze met den staat in aanraking komen daar hebben ze hem te beschouwen als hun vijand. Een vakvereeniging die aan politiek gaat doen, heeft zich omgezet in een arbeiderskiesvereeniging en als vakorganisatie heeft ze geen reden van bestaan meer." 65)

Van Emmenes scoort tegen Polak de meeste punten, behalve m.b.t. de verhouding van politieke en economische aktie.

De voorstellen van Polak zijn te veel geënt op de structuur van de A.N.D.B. Later als andere vakverenigingen een sterkere organisatiestructuur ontwikkeld hebben, en de neiging hebben om de organisatie centraler te maken slaan de ideeën van Polak aan. 66) Alleen het punt van politieke aktie wordt door Van Emmenes verkeerd beoordeeld. Later (1903) zal dit meningsverschil het belangrijkste breekpunt worden in de nederlandse vakbeweging.

Onder de titel 'Oude en nieuwe koers' wordt de brochure van Polak in de Bakkersbode besproken. 67) Volgens de redakteur zijn de plannen van Polak onmogelijk en onwerkelijk. Bovendien is het nog maar de vraag of een ziekenondersteuning (een voorstel van Polak om de vakver. sterker te maken m.b.) veel zal helpen. Polak stelt dit voor als een soort lokkertje en als belangrijk ledenondersteuning. In de onafhankelijke vakbeweging wordt het 'ziekenpotje' als iets achterhaalds beschouwd. Het Nederlandsch Bakkersgezellenziekenfonds heeft

weinig leden, aldus de redaktie. ⁶⁸⁾ Heijblom vindt dat er een middenweg gevonden moet worden om door de economische en politieke strijd heen te zeilen. Veel zaken moeten praktisch aangepakt worden. Het N.A.-S. funktioneert niet goed, omdat de afzonderlijke bonden niet solidair genoeg zijn.

In dit jaar, 1899, worden enkele akties en meetings georganiseerd. De afdeling Haarlem stuurt strooibiljetten rond. De afd. Utrecht sluit zich aan bij het komité voor Algemeen Kiesrecht. In Den Haag en Amsterdam, de meest aktieve en de grootste afdelingen, wordt veel gepraat over nieuwe akties. Zowel in Rotterdam als in Amsterdam trachten de bondsleden zelfstandige organisaties bij de bond aangesloten te krijgen. In Amsterdam heft een vereniging van Israëlitische bakkers zich op en de leden sluiten zich aan bij de bond. ⁶⁹⁾ In Rotterdam blijft B.Z.O.D. zelfstandig. De beide Heyblommen zijn na hun roeyement van deze klub lid geworden. ⁷⁰⁾

In de Bakkersbode van 1 augustus en 1 september 1899 worden twee belangrijke zaken besproken.

In de Bode van 1 augustus wordt het onderwerp 'Vakgenoten en aanverwanten' aangesneden. In de bakkerijwereld zijn veel mensen indirekt (dus niet als bakker) betrokken bij de bakkerijen. Sommige slechts voor enkele uren als loper, anderen langer, als magazijnbediende. Deze hebben andere belangen dan de vakgenoten (= bakkersgezel m.b.) en depôthouders. Echter de vaste lopers, de depôthouders en de bakkers zouden samen in één bond kunnen werken. Want ...
... 'Onderlinge twist en verdeeldheid is koren op den molen van den vijand.'

In de Bode van 1 september een artikel over het 'in de kost werken'. In het westen begint het werken in de kost te verdwijnen. In Enschede is het bijna nog algemeen. Te Boekhorst, de schrijver, vindt dat er iets aan gedaan moet worden, want het

" ... werken in den kost is een beletsel voor de gezellen, om zich te vereenigen; de afmattende arbeid en de belemmering der vrijheid is daarvan de oorzaak. En geen wonder: zij staan immers voortdurend onder voogdij van het patronaat."

De bond ijvert dan ook voor afschaffing van deze misstand.

In het laatste gedeelte van 1899 worden de redaktionele stukken, de ingezonden brieven steeds algemener, de konkrete inhouden vallen weg. Men begint weer te hameren op het 'Organiseert U'.

De jaarvergadering wordt op de beide Kerstdagen in Den Haag gehouden. ⁷¹⁾ Er zijn tien afdelingen aanwezig.

Enkele belangrijke zaken:

- . de redakteur verkrijgt fl. 40,= als toelage.
- . de motie van de afd. Amsterdam, die zegt dat leden der N.B.G.B. zich moeten inwerken in bestaande coöperaties, wordt goedgekeurd.
- . het voorstel voor het aanstellen van een landelijk propagandist wordt afgestemd.
- . het in de kost werken moet een belangrijke plaats in de agitatie gaan innemen, omdat er op het platteland geen nachtarbeid plaats vindt, maar wel het afschuwelijke kostwerken.
- . het referendum wordt uit de statuten gehaald. Dit moet nog onderworpen worden aan een referendum.
- . het hoofdbestuur heeft nu ook 4 leden uit andere steden dan de plaats van het hoofdbestuur.

Met de afloop van dit kongres zijn we beland in het jaar 1900, dat het einde betekent van de 'beginsel' - periode van de Bakkersgezellenbond. Na vele ups en downs, na het aarzelend op gang komen van de diskussies, na vele konflikten die de bond ernstig deden verzwakken is de bond tot consolidatie gekomen.

De redaktie heeft al afscheid van de 19^e eeuw genomen: ⁷²⁾

" Vaarwel gij negentiende eeuw,
Gij zijt ons niet tot nut geweest,
De ontwikkeling ging wel vooruit,
Doch eene klasse maakte 't buit."

In het volgend jaar wordt de bond verder versterkt en komen de eerste diskussies op gang.

IV. 3 Op weg naar een sterke algemene bond. 1900 - 1903

'Onze strijd is niet neutraal, maar algemeen'.
(Te Boekhorst in de bode van 16 jan. 1903)

In deze periode zijn een aantal ontwikkelingen aan de gang, die er op duiden dat de N.B.G.B. op weg is een sterke bond te worden.

De kontributie gaat omhoog. Het hoofdbestuur breidt zijn taken uit. Het stuurt iets meer dan in de vorige periode gewoon was.

Veel akties, meetings en resoluties worden ondernomen door de afdelingen van de bond. Op het gebied van de arbeidswetgeving heeft het HB een initiërende taak. De weerstandskas blijft echter zwak; er is geen centrale weerstandskas tot stand gekomen.

De organisatiestructuur is federalistisch. De plaatselijke verenigingen zijn autonoom, hebben een eigen bestuur en initiëren zelf de akties.

De steunverlening bij staking loopt via ondersteuningslijsten en kassen. De stakingsstrategie vertoont een dubbelkarakter omdat het klein- en grootbedrijf naast elkaar blijven bestaan. Zowel overonderingsakties bij kleine baasjes als algemene loonbewegingen.

Tegelijk met de versteviging en uitbouw van de organisatie (Bakkersbode wordt een weekblad; redakteur te Boekhorst krijgt 3 dagen per week geld) komen diskussies over het karakter van de bouw op gang.

In december 1901 vraagt een lid zich af of de verenigingen dan wel de leden de basis van de bond zijn.

Een grote groep in Amsterdam, Zaandam, Den Haag en Rotterdam beschouwt de bond als een algemene vakvereniging, die zich onthoudt van partijpolitieke standpunten, maar wel aan vakverenigingspolitiek doet, d.w.z. ondersteuning van akties tegen slechte en voor goede sociale wetgeving.

Binnen het N.A.-S. speelt de afdeling Amsterdam een belangrijke rol. Op de gedelegeerdenvergadering is de afgevaardigde van de bakkers vaak aan het woord, (Idsenga, Te Boekhorst en Hoogland). De afdeling, ongeveer 400 leden vertegenwoordigend, heeft een tussenstandpunt. De leden willen wel aktie voor sociale wetgeving, maar geen gecentraliseerde organisatie.

De loonakties

Hoewel de bakkersgezellen weinig verwachten van de 20^e eeuw, bereiden ze zich wel voor op een hardhandige slag. Er komen veel akties aan de orde t.b.v. zondagsrust, loonsverhoging en verbetering van arbeidsomstandigheden.

In januari 1900 willen de leden in Amsterdam een loonbeweging op zetten. Daardoor hebben zich al 60 nieuwe leden aangemeld, en op 27 januari is Van Erkel aanwezig om mee te denken op welke wijze de loonbeweging aangepakt moet worden. 73)

Begin maart worden eisen geformuleerd, die ter tekening aan de patroons zullen worden voorgelegd. Eerst wordt een gezamenlijke bijeenkomst belegd. Traditie-getrouw komt geen patroon opdagen. De gezellen beraden zich dan over de te volgen weg. ⁷⁴⁾ Op 31 maart en 1 april ⁷⁵⁾ worden vergaderingen gehouden om te beslissen door te gaan en de eisen in het arbeidskontrakt definitief vast te stellen. Op dat moment zijn slechts vier patroons bereid te tekenen. Hoewel er al stemmen op gaan om te staken, wordt de beslissing een week uitgesteld. Wel verschijnt boven dit verslag in de Bakkersbode een oproep aan de afdelingen om het aanzoeken van onderkruipers door Amsterdamse patroons tegen te gaan bij de komende beweging. ⁷⁶⁾

De leiding van deze algemene aktie is in handen van een komité, met Idsenga en de Wit als belangrijke mensen. Dit komité is opgericht door de afd. A'dam van de bond en probeert alle gezellen te bereiken.

Het bureau voor sociale adviezen; een bureau voor wetsbijstand opgericht door de S.D.A.P. wordt gevraagd om een loonkontrakt op te stellen. Troelstra heeft het kontrakt opgesteld. ⁷⁷⁾

De Voorzorg, de amsterdamse patroonsvereniging, doet een compromisvoorstel. Dan hebben 44 patroons al getekend voor het kontrakt van het stakingskomité.

Op 7 en 8 april wordt de staking geproklameerd, om de rest van de patroons te overtuigen met 457 voor en 173 tegen. Een dag later, op maandag, blijkt dat de staking niet goed loopt. Op een vergadering op dinsdag zijn 80 van de 140 aanwezigen voor doorzetting, maar dit wordt geen werkbare meerderheid geacht. De staking wordt afgelast. Schilders en diamantbewerkers zijn aanwezig om te helpen, maar het is niet meer nodig. ⁷⁸⁾

De Voorzorg doet hetzelfde voorstel nog eens, dat door een commissie later aangenomen wordt. Er blijken achteraf 9 slachtoffers te zijn. Het N.A.-S. steunt hen niet, omdat de afd. A'dam nog geen 6 maanden lid was, een eis van het stakingsreglement van het N.A.-S.

In Amsterdam dagen de gezellen in mei 1900, een patroon voor het gerecht omdat hij dit kontrakt verbroken had. ⁷⁹⁾ De patroon wordt vrijgesproken, maar alleen omdat de aanklacht een foutje bevatte. De vrijspraak wordt eerst verkeerd begrepen, en de gezellen zijn al de wanhoop nabij, en schelden Troelstra, de opsteller, voor rotte vis uit. Maar alles komt nog goed terecht, omdat de rechtbank-president suggereerde dat de volgende, goede, aanklacht wel toegewezen zal

worden. En dat gebeurt ook een paar weken later. ⁸⁰⁾

De loonbeweging in Amsterdam heeft tot gevolg dat in Utrecht en Leeuwarden getracht wordt langs deze weg de lonen te verhogen en de arbeidstijd te verkorten. In Utrecht werken de gezellen samen met leden van St. Hubrecht, een R.K.-vereniging. In Leeuwarden eisen ze een 10-urige arbeidsdag met de looneisen fl. 13,=, fl. 11,= voor bankwerkers en fl. 9,= halfwas. ⁸¹⁾

In Utrecht wordt de aktie omgezet in een aktie tegen het werken in de kost. ⁸²⁾ Allereerst worden de patroons opgeroepen, maar op deze bijeenkomst komt er slechts één opdagen. Kommentaar:

"De voorzitter wees er op dat wilden de gezellen verbetering zij dit zelve moesten nemen, daar thans weder het bewijs geleverd was, dat de patroons doof blijven voor de roepstem van ons die tot hen komt." ⁸³⁾

Blijkbaar is het nog steeds nodig eerst aan te tonen, dat de patroons niet willen. Daarna kan de organisatie tot aktie overgaan. Het oproepen van patroons begint op een formaliteit te gelijken.

Ook in andere steden komt het tot aktie. In Haarlem een aktie tegen 'slechte' patroons, in Leiden een openbare bijeenkomst, ⁸⁴⁾ in Zeeland een aktie voor verbeteringen ⁸⁵⁾ en in Zaandam wordt een slecht arbeidskontraakt verbeterd. ⁸⁶⁾

In juni 1900 breekt in Rotterdam een omvangrijke staking van de bootwerkers uit. Terwijl de staking aan de gang is, schrijft Te Boekhorst over de klassenstrijd. Klassenstrijd is volgens hem:

"Ten eerste geen vrede te hebben met de bestaande toestanden, ten tweede door eigen kracht, door de macht der arbeiders zelve te verkrijgen wat we nodig hebben om als mensch te kunnen leven. ... De klassenstrijd wordt niet door ons gemaakt, maar door de ondernemers, zooals nu ook weer te Rotterdam, waar zelfs het leger op de stakende bootwerkers is afgestuurd." ⁸⁷⁾

Ook de bakkers staken mee, want onder begeestering van de aktie der havenwerkers en geïrriteerd door het leveren van brood aan onderkruipers stellen ze eisen. Deze worden afgewezen. Daarop breekt de staking uit. De staking verloopt echter na drie dagen, onder het verbijsterd toezien der bootwerkers. ⁸⁸⁾ Honderd bakkers worden slachtoffers, tegelijk met de bootwerkers. De afd. Den Haag stuurt fl. 25,= aan de slachtoffers te Rotterdam. ⁸⁹⁾ In de Bakkersbode wordt een steunlijst geopend voor hen. Hierop zal veel geld binnenstromen, in de maand augustus fl. 287,08. ⁹⁰⁾

Was in 1896 de afdeling Rotterdam 'Loon naar Werk' na de verloren staking ineengestort en opgeheven, in 1900 blijken de leden over genoeg veerkracht te bezitten om althans de organisatie te redden.

De niet geheel gelukte staking in Amsterdam en de successen bij de rechtbank hebben tot gevolg dat de afdeling in Amsterdam bij verschillende kleine patroons afzonderlijk actie gaat voeren om de eisen te kunnen doorzetten. Dat lukt bij enkele patroons.

In 1902 zal deze strategie nog meer succes hebben.

De leden in Amsterdam zijn attent op de uitvoering van de, voor hen slechte, arbeidswet. Ze maken er gebruik van om de ergste misstanden, die in de wet verboden zijn, bij de rechter aan te geven.

Twee kinderen van 15 jaar zijn bv. door de politie weggehaald uit een bakkerij op verzoek van het bestuur van de afd. A'dam. ⁹¹⁾

Op het kongres van 1900 van de bond wordt ook over het gebruik van de wetgeving gepraat. ⁹²⁾ Veel en lang wordt gediskussieerd over de wet op de arbeids- en rusttijden. Havers wil het aan de afdelingen over laten, terwijl Eliazer en Te Boekhorst er een landelijke actie van willen maken.

Op de tweede dag besluit men dat de loonbeweging nationaal aangepakt gaat worden. De afdeling Leiden vraagt hoe dat zal gaan en of de politiek daarmee te maken heeft. Dit lokt uiteraard een discussie uit. Sluyter (hoofdbestuur) vindt de bond neutraal. Havers:

"Al is ook dat ik wil ijveren voor het middel politieke actie, ter bevordering van onze economische belangen, toch acht ik het verkeerd de politieke actie in de vakbeweging te lassen. Spr. wenscht eenige jaren terug te gaan en wijst er op hoe Cornelissen het was, die voor algemeene vakverenigingen was, waarin plaats is voor alle arbeiders, tot één tak van bedrijf behorende. Politiek binnen de vakbeweging is niet juist. Arbeiders moeten in het parlement zitten, maar niet via de bond."

Te Boekhorst:

"Er is maar één weg: algemeene afwijzing of aanvaarding der politieke actie."

Muller (HB) stelt de volgende motie voor:

"De jaarvergadering, overwegende dat het meedoen aan parlementairen arbeid niet op den weg ligt van den bond, besluit alleen aan politieken arbeid mede te doen, wanneer wetsontwerpen, direkt de belangen van den arbeid rakende in voorbereiding of in behandeling zijn."

Deze motie geeft precies de houding van de afdeling Amsterdam weer inzake hun akties in 1900 en later. Het is opvallend dat Havers de ideeën van Cornelissen aanhaalt om een schets van de Bakkersgezellenbond te geven.

Voor een analyse van een bond moet een onderscheid gemaakt worden tussen algemene politiek en arbeiders- of vakverenigingspolitiek. Algemene politiek moet uit de vakverenigingen gehouden worden, zoals Havers ook aangeeft. Dat zijn strikt parlementaire zaken, maar ook eisen zoals 'afschaffing van het privaatbezit.' Vakverenigingspolitiek daarentegen wil zeggen dat vakbonden politieke zaken, die op het gebied van de vakeisen liggen, moeten aanvatten. Met name geldt dat voor sociale wetgeving.

De N.B.G.B. in zijn geheel, maar vooral de afdeling Amsterdam, wil vakverenigingspolitiek in hun akties doen.

Het Nationaal Arbeids-Sekretariaat en de reorganisatie in 1901

Na de mislukte loonaktie in Amsterdam wordt in juni 1900 steun gevraagd aan het N.A.-S. Deze wordt niet toegewezen.⁹³⁾ Hierover wordt op 17 juni 1900 in de algemene vergadering van de afd. Amsterdam gediskussieerd. Van Zomeren, de voorzitter van het N.A.-S., had op de stakingsbijeenkomsten aangespoord om vol te houden. Dit werd opgevat als steun. De steun bleef uit vanwege het reglement. Eliazer, een bestuurlid van de afd. Aldam heeft toen aan Baak, de penningmeester van het N.A.-S. gevraagd ... ' ... waar het reglement was, toen de koffieverleesters, rijstpellers en andere verenigingen staakten.'⁹⁴⁾ Aan het reglement werd de hand niet gehouden. Dit is een van de redenen voor de reorganisatie van het N.A.-S.

Op de algemene vergadering van het N.A.-S. in juni 1900 wordt met algemene stemmen een commissie benoemd, die zou onderzoeken wat er fout gegaan was en die voorstellen tot verbetering zou doen. Dit naar aanleiding van een staking, waar opperlieden tegenover metselaars en timmerlieden kwamen te staan. Op 6 augustus wordt de commissie benoemd.

In afwachting van de reorganisatie besluit de N.B.G.B., op het kongres in december 1900, zich niet aan te sluiten bij het N.A.-S. op voorstel van de afdeling Amsterdam, die zelf wel lid is.⁹⁵⁾

Een eensluidend voorstel komt er echter niet uit, wel vier voorstellen, die als konklusies I t/m IV in stemming komen. De vier konklusies als volgt samengevat:⁹⁶⁾

- . de eerste verwerpt met nadruk de politieke aktie en beschouwt de vakaktie als het enige wapen van de arbeiders
- . de tweede wil van het N.A.-S. de centrale organisatie maken van de gehele arbeidersbeweging - het model van de bestuurdersbond op landelijk nivo uitgewerkt.
- . de derde erkent de noodzakelijkheid van gezamenlijk optreden bij stakingen, werkloosheid, uitsluiting naast het ageren voor wetten die het belang van de arbeiders raken.
- . de vierde, die tenslotte werd aangenomen, stelt: het N.A.-S., "den klassenstrijd erkennende, plaatst zich om zijn doel te bereiken, op economisch standpunt, bedoelende, dat elke hervorming, elke verbetering in den toestand der werklieden, door de arbeiders zelf moet veroverd worden, onverschillig direkt door de strijd tegen de patroons (handlangers van het kapitaal), of wel indirekt door van buiten af invloed te doen kennen op de regeringslichamen (als vertegenwoordigers van het kapitaal) zonder dat die invloed ooit aanleiding moge geven tot deelname aan de verkiezingen. Het doel is het in verbinding brengen van alle bonden en vereenigingen, gemeenschappelijk optreden bij stakingen en uitsluitingen en het daarstellen van wetten."

Bij de stemming door het middel van het referendum, waar slechts een derde van alle leden aan mee deed, verkreeg geen van de vier voorstellen een vereiste tweederde meerderheid. Konklusie drie en vier werden in herstemming gebracht.

Van de afd. Amsterdam van de Bakkersgezellenbond deden slechts 11 van de 300 leden mee. ⁹⁷⁾ Bij de herstemming van konklusie III en IV werd de laatste aangenomen.

Deze konklusie IV geldt als basis voor het conceptreglement dat als volgt luidt, in artikel 1:

"Het Nationaal Arbeids-Secretariaat stelt zich ten doel: De verschillende vakbonden, zelfstandige en gecombineerde vakvereenigingen met elkander in verbinding te brengen, om daar, waar het noodig blijkt, gemeenschappelijk, door kracht van organisatie, te kunnen optreden, tot behartiging van de belangen der arbeiders, als niet bezittende tegenover de bezittende klasse. Vandaar erkent het Secretariaat den klassenstrijd. Om hiertoe te geraken streeft het Secretariaat naar:

- a. Organisatie van het grootst mogelijk aantal arbeiders in de verschillende vakken wat strikt noodzakelijk is, om te komen tot die macht, welke noodig is tot ontvoogding van den arbeid.
- b. Alhoewel zij geen deel zal nemen aan de verkiezingen of het vragen van wetten wat onvermijdelijk moet lijden tot deelname aan de verkiezingen, zal het toch door invloed van de organisatie trachten op te komen, daar, waar eenmaal toegestane rechten voor den arbeider worden bekort van regeringswege, tevens dan van deze gelegenheid gebruik maken, om de arbeiders er op te wijzen, dat alles wat moet worden gedaan in het belang der arbeiders moet berusten op organisatie en het zelfbewustzijn."

Eind maart, begin april wordt het nieuwe N.A.-S.-reglement onder de aangesloten organisaties verspreid. De afdeling Amsterdam van de N.B.G.B. houdt er begin april een bijeenkomst over. ⁹⁸⁾ Zij stellen na discussie vast dat konklusie IV en artikel 1 sub b niet overeenkomen. Het ijveren voor goede wetten, wel in konklusie IV staand, is uit sub b gehaald. De bakkers stellen dan de volgende wijziging voor in de vorm van een motie, te behandelen op het reorganisatiekongres van het N.A.-S. op 19, 20 en 21 mei 1901:

"Het N.A.-S., zich plaatsende op het standpunt als door Conclusie IV gegeven, waardoor het niet deelneemt aan de verkiezingen, zal zich dan op de politieke actie werpen, wanneer deze direct ter bevordering der economische actie dienen kan. Wanneer door de regering wetsvoorstellen worden ingediend geheel of gedeeltelijk in strijd met de belangen der daarin betrokken arbeiders(sters), of in hun belang wijziging behoevende, zal het N.A.-S. die bonden en vereenigingen moreel en financieel steunen, wanneer ter verovering hunner rechten van de wetgeving iets of veel door hun invloed kan worden verkregen."

Volgens de leden der afd. Amsterdam was artikel 1 sub b onbeholpen geformuleerd, of in ieder geval voor tweeërlei uitleg vatbaar. De bekorting van rechten van de arbeiders door de regering staat er terecht in. Maar het ijveren voor goede wetten staat er niet in, zodat vele organisaties niet aan bod komen, zoals bij de akties voor de Ongevallenwet. De sociale wetgeving moet door de vakverenigingen ter hand genomen worden. Want niet alleen

"... wordt nu de directie, d.i. 'het deelnemen aan de verkiezingen', maar ook de indirecte weg afgesneden waar de politieke ter bevordering der economische actie dienen kan." ⁹⁹⁾

In de discussie op het N.A.-S.-kongres zal duidelijk aangegeven moeten worden dat de Konklusie IV en artikel 1 sub b niet hetzelfde is, aldus de verslaggever van de afdeling Amsterdam.

Het aangeven van het verschil is echter op 19 mei niet mogelijk. De motie van de bakkersgezellen wordt niet in behandeling genomen, evenals vele andere gelijklopende moties. Het bestuur van het N.A.-S. stelt zich formeel op en men gaat tot de algemene discussie over. Dan wordt op aandringen van de bootwerkers artikel 1 sub b verworpen, zodat er over politieke actie niets geregeld werd. Te Boekhorst zegt dan:

"De tegenstrijdigheid die heden zich vertoont, loopt vrijwel in het oog. Immers een sociaal-democraat zal zich bij een uitspraak als door de bootwerkers niet neerleggen. Hij zou de vraag stellen aan het bestuur 'hoe spreekt het bestuur zich op de jaarvergadering hieromtrent uit.'" ¹⁰⁰⁾

Het konflikt gaat niet alleen over sociale wetgeving, maar ook over het karakter van het N.A.-S. Want Van Erkel en Van Zomeren, sekretaris en voorzitter van het N.A.-S., benadrukken steeds dat:

"de aangesloten bonden ... door dit besluit volstrekt niet zijn gebonden." 101)

Anderen, zoals Spiekman, een typograaf en S.D.A.P.-er, willen dat het N.A.-S. een meer centrale funktie gaat vervullen dan voorheen, en dat daarom alle besluiten voor elke aangesloten organisatie gelden.

Een gevolg van het verwerpen van sub b was dat er niets op dit punt geregeld werd. Op de tweede dag wordt de diskussie heropend op dit punt.

Een aantal 'meest vooraanstaande mensen in de landelijke bonden' 102) hadden de avond tevoren een bijeenkomst gehouden. Zij wilden opheldering over de houding van het N.A.-S. bij akties vóór sociale wetgeving. Deze vraag was ondertekend door o.a. Spiekman, Ammerlaan van de Algemeene Nederlandsche Metselaars Bond en de latere N.A.-S.-voorzitter, en twee bakkersgezellen, Te Boekhorst en Idsinga. Na de heropening van de diskussie wordt een motie aangenomen, waarin staat dat het N.A.-S. zich voorbehoudt na goedkeuring van de gedelegeerdenvergadering vóór goede of tégen slechte wetten te ageren. In feite was daardoor geen verschil met de voorgaande jaren, toen dergelijke bewegingen voor of tegen wetten, mits met goedkeuring van de vergadering van gedelegeerden of hoofdbesturen ook mogelijk waren.

De afd. A'dam rapporteert in de Bakkersbode, dat een minderheid binnen het N.A.-S. een duidelijke verklaring over het in te nemen standpunt vroeg, waarbij ook de afd. A'dam betrokken was.

"Ons doel was niet ... om het N.A.-S. in den grond te boren, doch om verschillende organisaties een plaats te doen kunnen innemen in dit lichaam dat veel, zeer veel voor de Nederlandsche arbeidersbeweging gedaan heeft." 103)

Maar deze opstelling heeft niet kunnen bewerkstelligen dat de gehele bond lid van het N.A.-S. zal worden.

Op het kongres van de bond in 1901 stelt de afdeling Amsterdam voor dat de bond zich aansluit bij het N.A.-S. De afd. Zaandam vult aan dat de financiën te dragen zijn (1½ cent per week/per lid). Eliazer van het hoofdbestuur daarentegen:

"Hij acht het niet gewenscht zich bij dat lichaam aan te sluiten, omdat de reorganisatie welke zg. heeft plaats gehad, wij niet gewaarborg zijn dat de politieke actie zal worden ter hand genomen ... Men (in het N.A.-S. m.b.) kan willekeurig handelen, wat ons niet waarborgt dat de belangen van onzen bond zullen worden behartigd." 104)

De afgevaardigde van Amsterdam zegt dat het N.A.-S. uitstekend werkt. Muller van het hoofdbestuur meent, dat de afdelingen het hoofdbestuur niet voor dit feit tot aansluiting moeten plaatsen, waar ze zichzelf kunnen aansluiten. Het voorstel wordt verworpen met 11 tegen 5 stemmen.

De bond wordt beschouwd als een organisatie van verenigingen, die autonoom zijn. De afdelingen kunnen dan zelf besluiten of ze bij het N.A.-S. aangesloten willen zijn of niet. Uit dien hoofde wordt ook besloten dat de bond geen lid meer is van de Bond voor Algemeen Kiesrecht. 105)

Diskussies over het karakter van de bond

De Nederlandsche Bakkersgezellenbond is ontstaan als een vereniging van autonome afdelingen. Dat blijkt ook duidelijk uit de akties van vóór 1900, die zeer plaatselijk bepaald zijn en ook uit de verscheidenheid van afdelingen, die sterk een plaatselijk of regionaal karakter bezitten. (Amsterdam versus Den Haag)

Na een beginperiode van 6 jaar, waarin de bond tot stabilisatie is gekomen, wordt vanaf 1900 gediskussieerd over de organisatiestructuur.

In de bode komen zo nu en dan diskussies voor over het karakter van de bond. J.A. Reijnders stuurt vanaf 1900 stukjes naar de Bakkersbode over theoretische onderwerpen. Zo vindt hij bv. in een artikel 'Iets over vakbeweging' 106) dat de vakbonden nodig zijn om de misstanden in het vak te verbeteren. Bonden als de N.B.G.B., de Typografen- en Timmerliedenbond, zijn neutraal in die zin dat een ieder zich kan aansluiten ongeacht zijn politieke of religieuze overtuiging. Ook vindt hij dat de kontributies te laag zijn. Hij ijvert voor aansluiting van de bond bij het N.A.-S.:

"Allen dus gepropageerd voor uitbreiding onzer gelederen en bovenal de contributie geleidelijk opgevoerd."

In de bode wordt veel gepropageerd voor de aktie tegen de wet op arbeids- en rusttijden. Ook wordt aangeraden mee te doen aan een krachtige betoging voor een goede Ongevallenwet.

Op het kongres van december 1900 diskussieert men lang over het wetsvoorstel op de arbeids- en rusttijden. Een agitatie moet op gang komen, maar de vraag is of dit landelijk of plaatselijk dient te gebeuren. Even tevoren is een besluit genomen dat de afdelingen de agitatie voor zondagsrust zullen doen. Maar m.b.t. het wetsvoorstel op de arbeidswet wordt in 1900 nog geen besluit genomen. Havers van de afd. Den Haag wilde het aan de afdelingen overlaten, Eliazer en Te Boekhorst wilden er een landelijke beweging van maken. De loonbeweging wordt wel nationaal aangepakt.

Op het kongres van december 1901 komt het tot een duidelijker konflikt. Bij de diskussie over wel of niet aanluiting bij de bond voor algemeen kiesrecht zegt bv. de afgevaardigde van Leiden dat de 'leden leden der bond zijn en niet leden der afdelingen, welke een soort federatie vormen', en vindt dat de bond aangesloten dient te blijven. De afgevaardigden uit Utrecht en Amsterdam vinden dat de afdelingen lid moeten zijn. Men besluit tot afscheiding met 11 tegen 5. ¹⁰⁷

We zien nu dat er een diskussie op gang komt over het karakter van de bond als federatief samenwerkingsverband van verenigingen. De federatievorm staat in december 1901 voor het eerst ter diskussie, evenals het ter diskussie stond binnen het N.A.-S. op het reorganisatiekongres van 1901.

In het begin van 1901 heeft de afdeling Amsterdam eindelijk Jan van Zutphen te pakken kunnen krijgen om iets te zeggen over 'de interne organisatie van de bond'. Van Zutphen vindt de bakkers slecht georganiseerd. Dit komt volgens hem ...

" ... omdat de weerstandskas te laag is; er is te weinig discipline. Solidariteit is geen liefhebberijwerk, want wanneer men besluiten neemt in een vergadering om een loonstrijd te aanvaarden, dan moet men ook zorgen, dat er goed afgedragen wordt; ja, men moet eerder zijn contributie dan den huisbaas betalen. ...

Het bestuur is slechts de uitvoerder van de wil der leden en voor alles is het de plicht der leden om zelf daarin mede te werken, want vaak is het voor het bestuur ontmoedigend, als er eenmaal een goed besluit genomen wordt,, door de leden zelf wordt verontachtzaamd." ¹⁰⁸)

Ook hij stelt de structuur van de A.N.D.B. als voorbeeld. De bakkersgezellen moeten dezelfde structuur opbouwen. Evenmin als Polak geeft hij een analyse van de bakkers- en bakkerijomstandigheden om de moeilijkheden aan te geven, waarmee de Bakkersgezellenbond te maken heeft.

Omdat de bonds-afdelingen autonoom zijn, is iedere afdeling vrij in handelen wat aansluiting betreft bij een plaatselijke of landelijke organisatie.

Den Haag is aangesloten bij het Haagsch Vakcomité. Begin april 1902 wordt een weekblad van de Vakcomité opgericht, de Haagsche Werkmansbode, onder redactie van Wim Havers, de oud-redakteur van de Bakkersbode. De afdeling schenkt fl. 10,= ter ondersteuning. ¹⁰⁹⁾

De afdeling Zaandam is lid van het P.A.-S. Zaanstreek. ¹¹⁰⁾ De afdelingen Nijmegen en Rotterdam zijn ook lid van een P.A.-S. ¹¹¹⁾

De afdeling Haarlem ¹¹²⁾ is lid van het 'Haarlemsch Arbeiders Secretariaat', een bestuurdersbond, die slechts enkele jaren bestaan heeft. Een vereniging van broodbezorgers in die stad is bij het P.A.-S.-Haarlem aangesloten. ¹¹³⁾ De afdeling Utrecht is aangesloten bij de Utrechtsche Bestuurdersbond. (Bb, 3-12-1901).

De afdeling Amsterdam is lid van het P.A.-S. Amsterdam. Er zijn echter in 1902 problemen met het P.A.-S. Amsterdam. Door het N.A.-S. wordt een nieuw P.A.-S. opgericht, Het oude P.A.-S. zou te veel met de Amsterdamsche Bestuurdersbond samenwerken. Op een bestuursvergadering van de afd. A'dam (23 juli) wordt er uitvoerig over gepraat. Op de oproep van Van Erkel voor een nieuw P.A.-S. zegt de sekretaris van de afd. A'dam:

"Zijn oordeel in deze was dat wij niet weer moesten mede werken tot het weder oprichten van een nieuw P.A.-S. Zoolang het oude P.A.-S. bestaan heeft wilde hij dit niet tegenwerken, maar nu de vraag ter sprake wordt gebracht ... nu vindt hij dat onzen afd. zich aan moet sluiten bij de A.B.B."

Fontein, een ander bestuurslid, gaat zelfs verder en zegt dat men niet bij het N.A.-S. aangesloten moet zijn; men doet daar niets voor onze vakactie. De Bruin gaat met de sekretaris mee, tenminste als het N.A.-S. en de A.B.B. samenwerken. Verdonk is hier vierkant tegen en vindt dat 'we de modder van 'Het Volk' niet moeten overnemen.' Bovendien heeft het N.A.-S. veel voor de Ongevallenwet gedaan. Nadat nog Woertman gezegd heeft dat het N.A.-S. veel goeds heeft gedaan in de arbeidersbeweging, en dat de politieke actie buiten de vakbeweging hoort en Idsenga zegt dat 'Het Volk' het N.A.-S. besmeurt en Verdonk dat nog een bevestigt, wordt een voorstel van Idsenga aangenomen (met 6 tegen 2). Het hield in dat er op aangedrongen werd geen nieuw P.A.-S. op te richten, maar dat de A.B.B. deze taak al verrichtte. ¹¹⁴⁾

Na de oprichting van het nieuwe P.A.-S. blijft de afdeling Amsterdam buiten deze organisatie. Zij sluit zich ook niet aan bij de Bestuurdersbond.

De toenemende diskussie over de organisatiestructuur van de bond heeft aan de andere kant tot gevolg dat nieuwe verenigingen opgericht worden, die op een andere manier te werk gaan en geen 'politiek' in hun vakactie willen hebben. Daarnaast bestaan ook nog steeds de 'behoudende' verenigingen, zoals B.Z.O.D. te Rotterdam en christelijke of katholieke verenigingen.

In april 1901 wordt een vereniging in Amsterdam opgericht met de naam 'Nieuw Leven'. Deze vereniging is voornamelijk samengesteld uit bakkers en lopers van de coöperatie van de Amsterdamsche Arbeiders Maatschappij. Het is een vereniging die de vrij-socialistische idealen wil uitdragen en verspreiden onder de bakkersgezellen. De meeste leden van 'Nieuw Leven' willen geen politiek in de vakbeweging, ook niet in de zin van actie voor sociale wetgeving. Hoewel ze veel aktiviteit ontplooiën, worden ze in de Bakkersbode pas in maart 1902 genoemd, als ze uit de Combinatie van verenigingen t.b.v. de loonbeweging treden. In de bestuursvergadering van 2 mei 1901 besloot het bestuur deze vereniging te negeren, maar wel pal te staan als 'Nieuw Leven' een openbare vergadering zal houden. ¹¹⁵⁾

Wel is duidelijk te merken dat leden van 'Nieuw Leven' aanwezig zijn op vergaderingen. Eind juni 1901 wordt een vergadering gehouden over de wetgeving, vooral omdat nieuwe wetten zijn voorgesteld. Te Boekhorst en de Wit spreken er. Enkele debatters willen van geen wetgeving horen. Zij vinden dat 'we het zelf moeten doen'. In een ingezonden brief klaagt D.C. de Moes er over dat vele leden bedanken omdat de bond te politiek is. ¹¹⁶⁾

In april 1902 houdt de 'vrije' organisatie 'Nieuw Leven' in Zaandam een bijeenkomst met de bedoeling propaganda te maken.

Klaassen, lid van deze vereniging spreekt de aanwezigen toe. Hij zegt o.a.:

"In de meeste vakverenigingen kweekt men baantjesjagers, die de arbeiders laten betalen voor hun goed betaalde job, Spreker waarschuwt voor de leiders die over de ruggen der arbeiders naar boven klimmen."

Het debat er na is zeer lang. ¹¹⁷⁾ De diskussie over de structuur van de organisatie komt in Amsterdam, Den Haag en Zaandam op gang. De structuur van 'Nieuw Leven' is zeer los. De voorzitter van deze

vereniging treedt na een maand af t.b.v. een ander lid. De bedoeling hiervan is dat 'baantjesjagers' geen kans kunnen krijgen.

De leden van de bond vinden deze structuur niet werkbaar. Kontakt met een steeds wisselende voorzitter wordt zeer moeilijk.

Als 'Nieuw Leven' zich in 1902 uit de loonactie terugtrekt, wordt er een vergadering aan gewijd. Op deze bijeenkomst spreken de leden van 'Nieuw Leven' zich uit tegen de afdeling van de bond, omdat zij te veel aan politiek doet. Ook willen ze niet met 'gelovigen' samenwerken. Volgens Goedhart zijn deze redenen slechts voorwendselen om de bond in diskrediet te brengen. ¹¹⁸⁾

Op een vergadering in Den Haag wordt dezelfde discussie nog een gevoerd. ¹¹⁹⁾

Het lijkt er begin oktober 1902 even op of de jaren '80 van de vorige eeuw terug zijn, want de afd. Rotterdam is bezig de behoudende vereniging op te blazen. Enkele gezellen van de N.B.G.B.-afdeling zijn aanwezig op een huishoudelijke van B.Z.O.D. om een voorstel in te dienen ter aansluiting bij de kiesrechtbeweging; het wordt aangenomen. Het bestuur is er tegen. ¹²⁰⁾

De afd. Den Haag houdt een vergadering waar J. Reijnders spreekt over 'algemeene of vrije organisatie'. Ook hier zijn moeilijkheden met de vereniging B.Z.O.D., die nu weer vakeisen gaan stellen. ¹²¹⁾

In Rotterdam is een r.k.-klub opgericht. Kommentaar van de correspondent aldaar: 'alweer verbrokkeling, het is één vak, daarom één bond.' De redaktie voegt er aan toe:

"Onze strijd is niet neutraal, maar algemeen; alle gezellen, christelijk of niet, worden door christelijke en niet-christelijke patroons uitgebuit en algemeen wordt aan den lijve deze uitbuiting ondervonden. ... Zij (de patroons m.b.) vragen niet, zijt gij jood of christen?" ¹²²⁾

Half augustus 1902 worden de jaarlijkse bestuursverkiezingen van het N.A.-S. gehouden. De oude bestuurders, Van Zomeren, Van Erkel en Bonnet, die zich weer kandidaat hebben gesteld, sturen een circulaire rond, waarin staat dat het werken in het N.A.-S. in het afgelopen jaar niet het prettigste jaar is geweest, vanwege 'het razen, schelden en verdachtmaken van de S.D.A.P.'. ¹²³⁾

De bestuurders worden d.m.v. een referendum gekozen. Enkele leden van de afd. Amsterdam N.B.G.B. vinden Van Erkel te anti-parlementair. In deze afdeling wordt uitvoerig gepraat over een eigen kandidaatsstelling. In een bestuursvergadering op 2 augustus 1902 komt het idee

naar voren te Boekhorst als kandidaat te stellen, want hij zou meer de sociale wetgeving als aktie naar voren brengen. Het verslag: ¹²⁴⁾

"Idzinga wil nu wel eens iemand anders als bestuurder van het N.A.-S., omdat de huidige bestuurders niet parlementair waren. Er moest nu maar een parlementair gekozen worden. Spreker vindt de houding van Van Erkel verkeerd, omdat deze voor parlementaire actie was, zodat de arbeiders konden zien hoe slecht het al was. En stelt Te Boekhorst voor het N.A.-S. Te B. vindt ook wel dat er van verschillende richtingen mensen in het bestuur moeten komen. Verdonk komt tegen Idzinga op; men wil het N.A.-S. de grond in boren. Maar het N.A.-S. strijdt nu na de reorganisatie voor goede wetten. Nu worden personen gepakt. Maar men heeft recht op zijn overtuiging. Spr. draait het om en zegt dat een parlem. bestuurder weinig voor economische actie kan gevoelen. En brengt de oude kandidaten als gekozen naar voren."

De stemming is aldus: 1 vóór Te Boekhorst, 1 onthouding en 4 tegen eigen kandidaatstelling.

Te Boekhorst was misschien wel voor velen aanvaardbaar geweest, hij is een typisch middenfiguur, geen S.D.A.P.-er, wel voorstander van het ijveren voor sociale wetgeving door de vakbonden.

Na de dood van Van Zomeren ¹²⁶⁾ op 31 augustus 1902 moet een nieuwe voorzitter gekozen worden. De kandidaatstelling van Te Boekhorst komt in een bestuursvergadering weer naar voren. De bestuursleden besluiten echter geen eigen kandidaatstelling te doen maar op G. Snijdelaar te stemmen. ¹²⁷⁾ Deze wordt niet verkozen, maar A. Ammerlaan van de Metselaarsbond.

Internationale kontakten

In deze periode zijn ook de eerste aanzetten te vinden tot het kontakt maken met bonden in andere landen. In 1900 worden de vakbladen uitgewisseld. ¹²⁸⁾ Eind mei 1901 vindt er een kongres plaats van de belgische bakkersbond. F. Mol en J. Reijnders zijn op uitnodiging aanwezig. Ze houden een klein toespraakje bij het begin, zijn verder alleen toehoorders, maar grijpen in als een voorstel wordt gedaan om 'vrouwen uit de bakkerij te weren, omdat zij loondruksters zijn.' Het verslag in de Bakkersbode gaat aldus verder, ...

"Reijnders verzoekt tegen deze beweringen eenige bezwaren te mogen opperen, daar men door de vrouw uit de werkplaats te weren den strijd aanbindt tegen zijne medearbeidsters en al is het niet te ontkennen dat tot nog toe door vrouwenarbeid dikwijls het loon der mannen gedrukt wordt, vindt hij het beter de vrouw aan te sporen tot het stellen van hooger eischen en indien zij zich in 't vak doordringen, haar dan in de organisatie op te nemen."

En Mol zegt:

"Waar de vrouw in het vak komt moet getracht worden naar gelijk loon voor gelijken arbeid."

De afgevaardigde Van Teusch is het er mee eens, de zaak wordt verwezen naar de landelijke raad der werkliedenpartij, waar de bakkersbond negatief zal adviseren. Onder luid applaus wordt het voorstel verworpen en worden Reijnders en Mol bedankt.

Verder wordt er nog een motie aangenomen t.b.v. de internationale samenwerking dat de Bode in Vlaanderen gelezen wordt. ¹²⁹⁾

Afgevaardigden van de Belgische Bond zijn op het kongres van de Nederlandsche Bakkersgezellenbond in 1902 aanwezig. ¹³⁰⁾

Uitbouw en groei van de bond. 1902

Door de versteviging van de organisatie en door de aanmoediging op het kongres 1901 proberen de leden te Amsterdam in januari 1902 de loonactie opnieuw op te zetten. Het bestuur van de afdeling van de bond vraagt ook andere verenigingen mee te doen. Katholieken, christelijken, broodbezorgers en 'Nieuw Leven' zijn met de bond verenigd in een komitie, dat zich de 'Combinatie' noemt. ¹³¹⁾

Het bestuur bestaat uit Te Boekhorst (voorzitter); v.d. Roedt van 'Ons Beginsel' (2^e voorzitter); A. Verdonk (afd. N.B.G.B.); F. Hutter van 'Ons Beginsel' (sekr.); Wildenburg en Hoenselaars van "St Hubrecht" (penningm.).

Op 8 mei zijn door de 'Combinatie' voorstellen gedaan voor een kontrakt. Gevraagd loon: fl. 15,= voor volwassenen; fl. 16,= voor deegm./oven. en fl. 17,= voor meesterkn; arbeidsduur 11 uur per etmaal voor het kleinbedrijf en 10 uur voor het grootbedrijf en 15 uren op zaterdag. Op 21 mei vergadert de 'Combinatie' met de patroonsvereniging de 'Voorzorg'. De patroonsvereniging doet een tijdje mee, maar half juni haken ze af, omdat de voorstellen voor hen te ver gaan. De 'Combinatie' besluit dan alleen door te gaan. ¹³²⁾ Ook de vereniging 'Nieuw Leven' doet dan niet meer mee. De loonbeweging wordt sterker. Half juni worden een zaterdag en zondag vergadering gehouden. Binnen 10 dagen zal de eindbeslissing vallen. De vergadering, waar een vlugschrift door de aanwezigen verspreid zal worden, wordt door 213 man bezocht. ¹³³⁾ De zaterdag en zondag daarop (begin juli) zijn 889 mensen aanwezig. De eis dat de algemene staking door zal gaan is

dat 2/3 der gezellen vóór zijn, d.w.z. van alle bakkersgezellen te Amsterdam, 1400 in getal. Dat wordt niet gehaald. De 'Combinatie' besluit dan niet tot staking over te gaan en de volgende week weer 2 vergaderingen te houden. ¹³⁴⁾ Dat is op 12/13 juli, er zijn dan 902 aanwezigen. Het N.A.-S. en de A.B.B. zijn er ook. Er wordt een brief voorgelezen van 50 (van de 113) arbeiders van de Amsterdamsche Arbeiders Maatschappij waarin staat dat zij niet zullen staken als er ook maar één bakkerij werkt. Dat betekent dat er niet gestaakt kan worden, aldus Verdonk, 'maar treurig is de houding van hen die zich ontworsteld hebben aan het patronaat'. ¹³⁵⁾ De reden voor de arbeiders bij de A.A.M. om niet tot staking over te gaan is het feit dat de loonstandaard bij hen hoger is dan het gevraagde en dat door de staking veel leden van de coöperatieve bakkerij weg zullen gaan. De aktie wordt opgeschort, de 'Combinatie' blijft bestaan, en zal de aktie op een andere wijze voort zetten. ¹³⁶⁾

Van de A.A.M.-arbeiders zijn de meeste lid van de 'vrije'-klub 'Nieuw Leven'. Er wordt van hen verlangd dat ze mee staken om eisen bij andere bedrijven door te zetten d.m.v. een algemene staking. Dat is m.i. niet geheel redelijk. De diskussie wordt vertroebeld omdat de lopers van de A.A.M. lid zijn van 'Nieuw Leven' en de bakkers lid van de bond.

Als in september 1902 een staking uitbreekt bij de A.A.M. staken alleen de bakkers; de lopers helpen het bestuur van de A.A.M. en leveren zelfs onderkruipers. Een bittere strijd van arbeiders tegen arbeiders. ¹³⁷⁾

Nadat de algemene loonaktie mislukt was, probeert de 'Combinatie', die voornamelijk op de bondsafdeling drijft, het per bedrijf.

Vanaf september worden stakingen of akties opgezet bij kleine bedrijven. Daar zijn de arbeidsomstandigheden en loonhoogten zeer slecht. Bedrijf voor bedrijf wordt aangepakt, bij enkelen wordt gestaakt. De meeste patroons geven meteen. ¹³⁸⁾

Deze manier van aktie voeren kost veel geld, vanwege de ondersteuning van de stakers of slachtoffers en de drukkosten. Op 28 augustus verkeert de kas in desdate toestand. ¹³⁹⁾ Op een bestuurvergadering van 14 november wordt gepraat of de akties nog wel doorgang kunnen vinden, omdat de kas leeg is. Bonnet, de penningmeester van het N.A.-S., is aanwezig om de aan de gang zijnde staking financieel te ondersteunen. ¹⁴⁰⁾

De versteviging van de organisatie krijgt zijn beslag op de kongressen van 1901 en 1902. In 1901 wordt besloten om van de bakkersbode een weekblad te maken, een besluit ingevoerd bij het nummer van 1 april 1902. De redakteur krijgt 3 dagen werkverzuim, d.w.z. hij krijgt 3 dagen betaald voor werkzaamheden aan de bode. Aangedrongen wordt om overal een loonactie op te zetten. De kontributie wordt gebracht op 25 cent per maand/per lid. ¹⁴¹⁾ De afdelingen vragen uiteraard meer.

Op het kongres in 1902 worden veel problemen besproken, die handelen over de organisatie.

De redakteur verkrijgt fl. 60,= steun per jaar en wederom drie dagen werkverzuim. Het voorstel Utrecht voor kontributieverlaging wordt verworpen, maar wel is er een besluit, zwakke afdelingen te ondersteunen. Het hoofdbestuur wordt naar Amsterdam verplaatst. Ook wordt besloten tot uitgave van een jaarboekje.

Op het einde van 1902 zijn de leden van de bond zeer optimistisch over de nabije toekomst. Veel akties zijn gelukt. Zelfs de aktie in februari ging bijna nog door. Ondanks de strijd van arbeiders tegen arbeiders bij de A.A.M. is een toenemende verbroedering te konstatieren. De vereniging 'Nieuw Leven' verliest 13 leden aan de bondsafdeling. ¹⁴²⁾ Met de aktie van de bond doen ook katholieke en christelijke verenigingen mee. Maar ook in de socialistische vakbeweging vindt toenadering plaats.

In februari 1902 is een staking van de diamantbewerkers aan de gang. Het bestuur besluit aan hen gratis broden van de bonds-coöperatie te geven. ¹⁴³⁾

Te Boekhorst schrijft dat op de 1 mei viering in 1902 alle arbeiders bijeen moeten komen, om de hand zelf aan de ploeg te slaan, want ...

"Gansch het raderwerk staat stil
Als hun krachtige arm het wil."

Eveneens worden de woorden van het N.A.-S. om beide vleugels der arbeidersbeweging bij de meiviering samen op te laten trekken, hardgrondige taal genoemd, die we ter harte moeten nemen. ¹⁴⁴⁾

In het nummer van 30 januari 1903 staan weinig opzienbare mededelingen en onderwerpen. De stilte voor de storm. Want wat niet in de Bakkersbode staat, (zij heeft weinig artikelen buiten die direkt met de bond of bakkerijen te maken hebben, ofwel zeer belangrijke)

is een langzaam groeiend konflikt, dat grote vormen aan gaat nemen en dat de verhoudingen in de nederlandsche vak- en arbeidsbeweging gaat veranderen.

In november 1902 was een manifest van de Federatie van Water en Transport verschenen. Wessels, de bestuurder van de bootwerkersverenigingen, aangesloten bij deze federatie eiste daarin dat het werken met ongeorganiseerden verboden werd. Per 1 januari zal deze eis worden toegepast. In december 1902 is het al onrustig in de haven, maar de staking bij één van de bedrijven wordt gedempt. De federatie blijft echter op haar eis staan om na 1 januari 1903 niet meer met ongeorganiseerden te werken. Dit leidt op 8 januari tot een kleine staking, die snel in omvang zal groeien. ¹⁴⁵⁾

IV. 4 De Spoorwegstakingen. 1903

'Het is tòch waar, het fiere woord:

Ons zal de wereld zijn, ondanks alles'

(Pamflet 'Comité van Verweer' om de algemene
werkstaking op te heffen, 9-4-1903)

De staking in januari

Op het eind van november 1902 verscheen een manifest van de vakverenigingen van de havenarbeiders. Daarin werden de grieven van de dokwerkers nog eens duidelijk uiteen gezet en riep de Federatie van vakverenigingen in het havenbedrijf alle dok- en veemarbeiders op zich voor 1 januari 1903 aan te sluiten bij hun vakverenigingen. Ook werd de eis van verplicht lidmaatschap gesteld, ingaande op 1 januari.

Op 8 januari weigeren bootwerkers samen te werken met twee niet-georganiseerde controleurs. Op 9 januari worden deze bootwerkers ontslagen, en andere werklieden nemen hun plaats in. Op 10 januari weigeren bootwerkers met deze werklieden samen te werken. Weer vallen er ontslagen. Dat leidt tot een staking in de haven, die zich almaar uitbreidt.

Op 27 januari nemen de verschillende spoorwegvakverenigingen het besluit om geen 'onderkruipers'-werk te verrichten. Op 28 januari

weigert een machinist een wagen te rancheren bestemd voor één van de besmette bedrijven. Hij wordt geschorst, maar alle mede-arbeiders leggen direkt het werk neer. Door verdere ontslagen wordt op 31 januari de staking van het spoorweg-personeel algemeen. 146)

De afdeling Amsterdam van de Bakkersgezellenbond heeft in januari een pamflet verspreid om een patroon te dwarsbomen, die brood levert aan onderkruipers. In het pamflet wordt aan het Amsterdamse publiek verzocht geen brood meer bij deze patroon te kopen.

Nederl. Bakkersgezellenbond,

Afd. AMSTERDAM.

Goedg. bij koninkl. besl. van 4 Sept. 1900 stbl. No. 73.

AMSTERDAM, Januari 1903.

Medeburgers!

De Bakkerspatroon

J. A. DITMAR, Haarlemmerplein,

levert zijn brood aan de onderkruipers die het werk verrichten voor de stakende transportarbeiders.

Heden door het Bestuur der Bakkersgezellenbond aangezocht om dit na te laten, weigerde hij dit beslist te doen, en zou hij toch zijn

brood blijven leveren aan die onderkruipers.

Wij verzoeken U langs dezen weg geen brood van die Bakkerspatroon te nemen, zoolang hij nog brood aan de onderkruipers levert.

Namens het Bestuur:
E. IDZINGA, voorzitter.
A. VERDONK, secretaris.

Alle bakkersgezellen en broodbezorgers worden opgeroepen om op zondag 1 februari bijeen te komen. In een pamflet, uitgegeven door het N.A.-S., N.B.G.B. afdeling Amsterdam, N.B.G.B., en de Bond van Broodbezorgers, worden de arbeiders in het bakkersbedrijf gevraagd geen meel te verwerken, dat opgeslagen was in één van de bedrijven waar gestaakt werd. De oproep:

"Wij verwachten U in massa, het geldt hier de zaak der arbeiders, uw eigen zaak, die hoog, hoog moet gehouden worden. De bezittende klasse wordt gesteund door kogels en geweren wij steunen onze medearbeiders en is de organisatie hecht en sterk, dan zullen daarop de kogels der geweldenaars afstuiten. Wij roepen U daar te zijn, waar plicht geschiedt, daar waar woorden van allen zullen gesproken worden." 147)

De vorige avond op zaterdag 31 januari hadden de spoorweg-directies alle eisen ingewilligd. Een volledige overwinning van de spoorwegarbeiders. Zondag om 6 uur wordt het werk door hen hervat.

Op de vergadering van de bakkersgezellen in Plancius, waar Wessels van de bootwerkers, Levendig van de broodbezorgers, Te Boekhorst en Van Erkel spreken, zijn 1000 mensen aanwezig. Een van de sprekers, waarschijnlijk Wessels, vraagt of de havenarbeiders op de solidariteit van de bakkers kunnen rekenen. Er gaat een stormachtig gejuich op, die doet uitkomen dat de bakkerijarbeiders de transportarbeiders zullen steunen. Na deze betuiging van solidariteit ging men in een huishoudelijke vergadering over. Er bleven nog 900 mensen over, allen bakkers. Na vele sprekers wordt besloten een vergadering van verenigingsbesturen te houden op de volgende dag om 10 uur 's morgens. De volgende motie wordt aangenomen:

"De vergadering van broodbakkersgezellen, broodbezorgers, brooddepôthouders en meeldragers, na de openbare in huishoudelijke vergadering bijeen, gehoord hebbende de uiteenzetting van de staking in het Transportbedrijf, verklaart zich solidair met hun stakende medearbeiders;

besluit: dat zij geen ingrediënten van welken aard ook zullen verwerken, welke geleverd worden uit die veemen, waarvan de arbeiders in staking zijn; en waar de patroons tot deze maat- of dwangregel zouden overgaan, de arbeid zal worden neergelegd en de algemene werkstaking wordt geproclameerd." 148)

Op zondagavond geven de veemdirekties toe. Maandagmorgen, op 2 februari, keurt de vereniging van bootwerkers de overeenkomst goed. Alle eisen, (o.a. geen represailles) op één na (het verplichte lidmaatschap) worden ingewilligd. Dinsdagmorgen wordt het werk hervat.

De uitgeschreven vergadering op maandagmorgen voor de bakkers, die t.b.v. de stakende havenarbeiders gehouden zou worden, gaat wel door. De besluiten worden uiteraard ingetrokken, omdat ze door de overwinning van de havenarbeiders overbodig zijn geworden. De federatie van bakkersverenigingen wenst hen verder alle succes toe. 149)

De vergadering werd niet geschorst, want de '... meeste verenigingen meenden dat het ijzer thans gesmeed moest worden terwijl het heet was.' Want de nederlandse arbeidersbeweging heeft een reuze stap voorwaarts gedaan, ... '... laat nu ook alle bakkers zich aaneensluiten, en de koude bakkerijbedrijven verwarmen.' 150)

De algemene staking van het spoorwegpersoneel is voor iedereen onverwacht gekomen. Oudegeest, de voorzitter van de Nederlandsche Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel, verklaarde nog op 11-1-1903 dat in de eerste 25 jaar een staking onmogelijk zou zijn. 151) De taktiek van 'besmetverklaring', van solidariteit ging buiten de taktiek en strategie van de 'Nederlandsche Vereeniging' om. In Amsterdam heerste ... " ... enthousiasme, heilige geestdrift en verrukking, dat machtswoord 'vereenigt U' is begrepen." 152)

Deze januari-stakingen geven aan dat '... de volstreckte solidariteit der arbeiders ... als wapen [was] beproefd en deugdelijk bevonden.' 153) Het was een uiting van de strijd der arbeiders zoals die in het laatste gedeelte van de 19^e eeuw gevoerd werd. Vertrouwen op solidariteit, vertrouwen op het idee dat de bevrijding van de arbeid door de arbeiders zelf bereikt moet worden en vertrouwen op het idee dat door stakingen en niet door onderhandelingen eisen ingewilligd kunnen worden.

Deze golf van stakingen draagt het konflikt over de strategie al in zich. De anarchisten zien de staking als een voorbode van de algemene werkstaking, terwijl Troelstra hoopt er algemeen kiesrecht mee te kunnen verkrijgen.

Aanval

Op de bijeenkomst op 2 februari trachten de bakkers het ijzer te smeden als het heet is. Op die vergadering wordt besloten om donderdag weer bijeen te komen en te praten over een drietal zaken:

- . nadere bespreking omtrent het werken met ongeorganiseerden
- . een nieuwe loonbeweging
- . een meeting ter aandrang van het door de minister ingediende wetsvoorstellen op de arbeids- en rusttijden

Op de bijeenkomst van donderdag besluiten de besturen om tot een nieuwe loonbeweging over te gaan met de eisen die in 1902 door de patroons afgewezen werden. De eisen gesteld op 8-2 zijn: fl. 15,= volwassenen, fl. 16,= deegmakers en fl. 17,= meesterknechts per week.

In het begin van februari eisen ook andere arbeiders looneisen, de gemeentewerklieden en metaalbewerkeren.

Na 8 februari wordt een versneld actie-schema afgewikkeld. Op dinsdag de 10^e stuurt het bestuur van de federatie de eisen aan alle patroons; 's donderdags nodigt het bestuur de patroonsvereniging 'de Voorzorg' uit. Op zondag 15 februari zullen de gezellen beslissen.¹⁵⁴⁾

Op zaterdag 13 (voor de christelijken) en zondag 14 februari komen 899 bakkers bijeen.¹⁵⁵⁾ De patroons hebben de voorstellen afgewezen. Van de 899 aanwezigen zijn 629 voor en 153 tegen staking. Op de zaterdagbijeenkomst was een meerderheid tegen (126 tegen, 27 vóór). Evenals in 1902 was de eis dat 2/3 van de 1400 bakkerij-arbeiders te Amsterdam vóór zou zijn. Dat wordt niet gehaald. De staking gaat, ook evenals in 1902, niet door.

Wel wordt een motie aangenomen, om door te gaan:

"De vergadering, haar vertrouwen stellende in de federatie, draagt haar op, alle krachtige middelen aan te wenden om onzen loonstandaard door te voeren en legt zich neer bij de te nemen besluiten door de federatie genomen, behoudens bekrachtiging door de algemeene vergaderingen." ¹⁵⁶⁾

De federatie, die de verdere actie zal leiden, is samengesteld uit algemene, katholieke, christelijke en vrije socialistische verenigingen.

In 'Het Volk' bespreekt men deze niet gelukte actie om d.m.v. een staking looneisen te verwerkelijken. Volgens de redactie van deze krant is het onmogelijk dat een sociaal-demokraat samenwerkt met een gelovige, ...

"... want waar sociaal-democraten de hoofdtoon voeren, kan politiek niet uitgesloten blijven.
Melden wij vorige week dat de bakkersgezellenbond onder het mom van solidariteit ook weer eens tot staking wilde overgaan, ... de gebeurtenissen daarop gevolgd hebben het overbodig gemaakt dat die bond (afd. Amsterdam) aan die edele (!) gemoedsbeweging uiting kon geven.

Never mind, denkt het bestuur, we zullen 't er nu toch maar eens op wagen en in plaats van solidariteitsbeweging als reden daarvoor een loonbeweging stellen." 157

Te Boekhorst, als redakteur en belangrijk akteur in deze spannende dagen, zegt dat de christelijke arbeiders tot loonactie over wilden gaan, nadat gebleken was dat de solidariteitsstaking niet meer nodig was. De afdeling Amsterdam is daar akkoord mee gegaan. En daar is niets op tegen, de loonvraag van alle arbeiders is een belangrijke kwestie. Politiek komt dan (nog) niet ter sprake. Als er een actie voor afschaffing van nachtarbeid is dan zal zeker de wetgeving besproken worden. 158)

Ook een artikel in de Nederlandsche Bakkerscourant wordt besproken, waarin staat dat de staking alleen ter ondersteuning van de coöperaties uitgevoerd zou worden. Een nogal belachelijke veronderstelling.

De meeste patroonsbladen zijn natuurlijk tevreden over het niet doorgaan van de staking, maar ook ontevreden over het samengaan van de gelovige met de algemene verenigingen.

Ook in andere steden gist het. In Rotterdam wordt gedacht aan een algemene boycot. In Haarlem hebben de bondsleden een loonactie aan de broodfabriek. De directeur verhoogt een week later de lonen.

De bond groeit na de eerste staking snel. De afd. A'dam neemt met 130 leden toe.

Begin februari zijn er twee nieuwe verenigingen aangesloten. Schiedam met 17 leden en Zutphen met 20 leden. De afdeling te Schiedam werd door leden en bestuur uit Rotterdam opgericht. De afdeling te Zutphen werd door leden uit Arnhem en een aktief, als correspondentlid aangesloten bakker uit Zutphen zelf opgericht,

Op een openbare vergadering eind februari te Leeuwarden beraadslaagt men hoe te komen tot plaatselijke afschaffing van de nachtarbeid. Te Boekhorst is aanwezig. Hij heeft een klein onderzoekje gedaan naar de mogelijkheid om alleen in Leeuwarden afschaffing te bereiken. Hij had 6 fabrieken geteld in de gehele provincie maar volstrekt niet in de betekenis van het woord 'fabriek'. Hij vindt dat afschaffing alleen in Leeuwarden mogelijk is. In dit verband gaat het er om of er konkurrentie van grote bedrijven buiten de stad te duchten is. Te Boekhorst denkt van niet omdat de grootste fabriek in Leeuwarden staat. De fabrieken te Heerenveen, Harlingen en Franeker konden niet konkurreren, omdat zij te klein zijn en in het geval van Franeker de treinenloop ook nog ongunstig is.

De fabriek te Sneek heeft slecht 7 arbeiders in dienst, te weinig om veel brood naar Leeuwarden te zenden. De afschaffing te Leeuwarden alleen, is daarom mogelijk. Na discussie wordt de volgende motie aangenomen: de vergadering

" ... dringt er bij de patroons op aan met het comité voor Afschaffing van Nachtarbeid in relatie te treden ... tot invoering van de dagarbeid; verzoekt het comité krachtig op deze weg voort te gaan, opdat spoedig de nachtarbeid te Leeuwarden tot het verleden zal behoreen." 159)

Dit is de laatste aktie in deze spannende dagen, die enig succes heeft. Duidelijk blijkt dat de bakkers inzien dat het moeilijker wordt om akties door te zetten in deze tijd. Want door uitbreiding van het verkeerswezen, door verbeterde technieken in de grote bedrijven is overleg en studie van de omstandigheden noodzakelijk.

Verdediging

In de tweede helft van februari begint langzaam duidelijk te worden dat de regering, met de anti-revolutionair Kuyper aan het hoofd, een tegenzet aan het voorbereiden is.

Op 20 februari komt de arbeidersbeweging in aktie. Een Comité van Verweer wordt opgericht door de vakorganisaties en de politieke partijen. De arbeidersbeweging verdedigt zich.

Als het Comité van Verweer opgericht is wordt langzaam aan duidelijk dat de regering niet alleen een tegenzet aan het voorbereiden is maar ook van plan is hard terug te slaan.

Op 26 februari 1903 dient de regering Kuyper drie wetsvoorstellen in. Eén daarvan is de zg. 'worgwet'. Staking van spoorwegpersoneel is verboden en kan gestraft worden met gevangenisstraffen van 4 of 6 jaren.

De arbeidersbeweging maakt zich klaar voor de strijd. Te Boekhorst bespreekt de oprichting van het Comité van Verweer en schrijft dat iedereen zich nu aaneen moet sluiten. 160)

De afdelingen Zaandam, Haarlem, Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Enschedé en het hoofdbestuur hebben de eisen van het Comité van Verweer ondertekend. 161) In Rotterdam wil de afdeling van de bond 'verwerping van de knevelwetten en steun aan het Comité van Verweer. De vereniging B.Z.O.D. wil ' ... verzachting van de wet en veroordeelt de sociaal-democraten en de anarchisten'. In de nood leert men zijn vrienden kennen.

In de tweede week van maart blijkt dat de federatie van bakkersgezellenverenigingen te Amsterdam ter ziele is. De bond had zich aangesloten bij het Comité van Verweer. De christelijken en katholieken willen niet tegen het wettelijk gezag in gaan. Samenwerking zal weer plaats vinden als een loonbeweging op stapel staat. ¹⁶²⁾

De bakkerij-arbeiders komen overal ten strijde tegen de knevelwetten, en tegen allerlei misstanden. De strijdbaarheid is groot. De vrouwen, van de bondsleden, worden opgeroepen om mee te doen in de strijd. ¹⁶³⁾

In Haarlem, Arnhem en Enschedé houden de bondsleden vergaderingen om tot eenheid en solidariteit op te wekken.

In de laatste weken van maart wordt duidelijk dat de christelijke, roomskatholieke en behoudende verenigingen niet mee zullen doen aan de komende strijd tegen de knevelwetten.

De afdeling Rotterdam houdt begin april een bijeenkomst om zich te beraden over de komende staking. Men besluit zoveel mogelijk de staking te steunen. De 'gelovige' verenigingen en B.Z.O.D. hebben een tegenmanifest opgesteld om de bakkersgezellen tot kalmte te manen.

De scheiding der geesten tussen behoudenden, gelovigen en socialisten begint vorm te krijgen. Om duidelijk te maken wat de bedoeling van de algemene vakverenigingen is, en waarom de gelovige verenigingen ondingen zijn schrijft Te Boekhorst onder de titel 'Een strijd om belangen' het volgende:

'Zijn wij rooien die slechts er op uit zijn de botte bijl te hanteren ? Wij strijden voor het verkrijgen van een menswaardig bestaan. Sommige christenen willen het stempel des geloofs drukken op maatschappelijke toestanden en willen door laf gepraat en laffe daden de strijd niet scherp omlijnen. Wij worden verweten alleen de stoffelijke belangen te behartigen. Wij willen echter eerst die misstanden opheffen, die een remming vormen op de geestelijke ontwikkeling.

Daarvoor moeten alle godsdienstige inzichten in de vakvereniging wijken, welke ook bij de werkgevers op den achtergrond worden geschoven,

Voelt gij niet hoe de belangen strijd meer en meer op den voorgrond zal en moet treden ? Welnu, dat is wat het zoo aangeguide 'rooie' element steeds op den voorgrond stelt, zal stellen omdat het moet, omdat het niet anders kan en omdat wij ons moeten spiegelen aan de werkgevers. DAARTOE U VEREEND ! ' ¹⁶⁴⁾

Was de zo broze eenheid tussen gelovigen en socialisten al lang voor de stakingen in april verbroken, binnen het kamp van de socialisten begint er ook onenigheid te ontstaan. Het samenwerkingsverbond tussen sociaal-demokraten en anarchisten begint breuken te vertonen. Na de januari-staking waren er al meningsverschillen te

konstateren, die door de sterke solidariteit weer snel verdreven waren.

Bij de voorbereidingen om de wetten te verhinderen wordt het snel duidelijk dat de samenwerking niet goed zal verlopen. Daarbij komt dat de regering van geen compromissen wil weten.

De linkerzijde van het Comité van Verweer wil een algemene werkstaking doorvoeren, de gematigden echter willen het bij een proteststaking houden. Dit diep verschil van inzicht over het karakter van de vakbeweging en de mogelijk- en wenselijkheid van de algemene staking heeft tot gevolg dat het wantrouwen binnen het Comité alleen maar versterkt wordt. Zitting in het Comité kregen Oudegeest en Petter (later van den Berg) voor het spoorwegpersoneel, Wessels en Meijer voor de havenarbeiders, van Erkel voor het N.A.-S., Vliegen voor de S.D.A.P. en Alkema (later Reijnders) voor de vrije socialisten. Een nogal heterogeen gezelschap. Oudegeest en Vliegen remmen af, Meijer en Reijnders ('dat rolt wel') steunen op de algemene politieke werkstaking af. Van Erkel. Wessels en van den Berg nemen een tussenpositie in. Op de algemene vergaderingen zijn ook nog Troelstra en Domela Nieuwenhuis aanwezig, die onverzoenlijk tegenover elkaar staan. Het wordt er niet beter op als Troelstra in zijn beruchte artikel in het Volk van 17 maart 'Wat nu?' een algemene staking afraadt. Zonder het 'Comité van Verweer' te raadplegen, terwijl hij daarvoor de algemene staking als juist naar voren bracht.

Desondanks wordt op een vergadering van 2 april met de aangesloten Hoofdbesturen besloten om op een nader te bepalen datum tot partiële en eventueel algemene staking over te gaan. Na deze beslissing komt het Comité van Verweer niet meer bij elkaar. Oudegeest vertrekt naar het buitenland voor financiële steun.

De aprilstaking

In den nacht van zondag 5 op maandag 6 april wordt de staking voor de spoorweg- en havenarbeiders afgekondigd.¹⁶⁵⁾ Op maandag en dinsdag gaan de metaalbewerkeren en de steenhouwers eigenmachtig in staking. De vertegenwoordiger van de bakkersgezellen dringt aan op een staking met de woorden dat '... de gist aan de handen der bakkers jeuken om te staken.'¹⁶⁶⁾ Zij willen geen besmet gist verwerken. De strijdbaarheid was groot onder vele arbeiders in de andere vakken.

De tegenpartij had tegenmaatregelen genomen, zodat de staking niet overal even goed slaagde.

Op dinsdag 7 april wordt voor Amsterdam de staking in het bakkersbedrijf afgekondigd. ¹⁶⁷⁾ De patroons hebben tegenmaatregelen genomen, opdat de staking niet werkelijk algemeen zou worden. Het 'Nieuws van de Dag' laat in haar tweede bulletin van 7 april aan het publiek weten dat er brood geleverd zal worden. Een bulletin van de Bakkersbonds Courant laat op 8 april meedelen dat de klanten het brood zelf moeten afhalen. Met man en macht wordt getracht de broodvoorziening niet te laten stagneren. De christelijke arbeiders werken als onderkruipers. De produktie van brood wordt daardoor voor een beperkt aantal dagen niet gehinderd.

Op dinsdagmiddag wordt voor woensdagmorgen de algemene werkstaking afgekondigd.

Het is hier niet de plaats om aan te geven waar veel gestaakt werd en waar niet. Ik zal slechts de bakkersstakingen beschrijven.

In Amsterdam werd de staking niet algemener ná 8 april.

In Leeuwarden wordt op 9 april door 60 van de ongeveer 100 bakkerij-arbeiders het werk neergelegd bij 7 grote en vele kleine patroons. De staking was uitgevoerd na de oproep door het Comité van Verweer, maar er worden ook eisen gesteld: fl. 2,- per week meer loon en afschaffing van de nachtarbeid. De eis voor afschaffing van nachtarbeid wordt later ingetrokken. Op 11 april wordt het werk hervat op de oude voorwaarden. Er blijven 25 slachtoffers over. ¹⁶⁸⁾

In Den Haag liep de staking in het begin zeer goed, maar ook hier kon de staking niet algemeen worden. De gelovige bakkers werkten ook hier tegen. ¹⁶⁹⁾

In Haarlem werd ook gestaakt na het bekend worden van het manifest van het 'Comité van Verweer'. Hoeveel mensen gestaakt hebben is mij niet duidelijk geworden. De afdeling is na de verloren staking deerlijk gehavend. ¹⁷⁰⁾

De staking is nergens algemeen geworden. De spoorwegstaking begint te verlopen. Het Comité van Verweer besluit op 9 april de staking op de volgende dag (10 april) op te heffen. Het besluit werd genomen omdat de staking overal verloren stond.

Vliegen schreef het manifest:

"Mede-arbeiders ! 't is een eisch van goede krijgskunde te retireeren als dat moet. Het MOET thans. r...

Waakt voor uw Organisatie !

Dáár is uw hoop !

Dáár is uw toekomst !

Het is tòch waar, het fiere woord:

Ons zal de wereld zijn, ondanks alles."

Gevolgen van het mislukte verweer

De bakkersbode van 10 april verschijnt pas op 17 april met een dubbeldik nummer. Er staat dan nog weinig over de mislukte staking in. Wel wordt geschreven dat het nu nodig is om alle moed te verzamelen, en zo veel mogelijk steun te geven aan de slachtoffers. Ook wordt de circulaire van het 'Landelijk Comité van Steun' opgenomen waarin opgeroepen wordt tot steun voor alle slachtoffers van de terreurdaden van de regering Kuyper.

Te Boekhorst bespreekt ¹⁷²⁾ de 'worgwet' en laat de waarschuwing horen:

"Voorzichtigheid zij dus geboden, maar wij zullen blijven spreken en schrijven de taal onzes harten en waar het moet dit offer brengen voor de vrijheid."

En onder het hoofdje 'Overwonnen' staat geschreven:

"Overwonnen zijn wij door de regeerende klasse en hare trawanten, de vakbeweging heeft een tijdelijken knak gekregen, strijders bij honderden zijn getroffen met broodeloosheid, hun plaats vervangen door christelijke partijtremmers. Maar men geve de moed niet op. Kuyper had een overmacht aan geweld nodig om te kunnen zegevieren.

Wij, die den slag niet zozeer hebben gevoeld, onzen Bond die een 50-tal slachtoffers telt en die door het Landelijk Comité van Steun zullen worden geholpen, wij, die onverzwakt in onze organisatie weder te voorschijn treden, wij doen wat wij kunnen als bewijs van solidariteit. Doe dit naar vermogen Laat de arbeidersbeweging ook kunnen constateren, dat bakkers geen stakkers zijn, waar het betreft bewijs van solidariteit te geven.

LEVE DE ORGANISATIE !

Ook blijkt de scheiding tussen 'algemenen' en 'behoudenden' (gelovigen en neutralen) nu definitief. Want in de bode wordt een pamflet geciteerd van een katholieke vereniging:

"En gij katholieke kameraden, leden van den aarts-revolutionairen gezellenbond scheurt u toch los van die vereeniging ... ruk uit de klauwen van dit afzichtelijk monster, de zg. neutrale vereeniging."

Deze samenwerking is definitief voorbij.

De bekende bakker Mol is met een mede-arbeider ontslagen bij de coöperatie 'de Hoop', omdat zij mee hadden gedaan met de aprilstaking. Voor Mol is dit het einde van zijn loopbaan in het bakkersambacht. Hij wordt eigenaar van een kantoorboekhandel, die halverwege 1902 door zijn vrouw is opgericht. ¹⁷⁴⁾

In de bode van 1 mei hoopt de redakteur dat, hoewel de arbeiders verslagen zijn, de arbeidersbeweging zich nu weer kan richten op de arbeidsdag van 8 uur en verbroedering. 'Laten we nu allen ons aaneensluiten om de bestaande misstanden uit te wissen.' ¹⁷⁵⁾

De samenwerking van de verschillende delen van de nederlandse socialistische arbeidersbeweging is voorbij.

Na de mislukte aprilstaking worden er twee verhitte vergaderingen gehouden. De S.D.A.P. wordt beschuldigd van verraad. Op deze vergaderingen wordt duidelijk dat de eenheid binnen de nederlandse socialistische arbeidersbeweging verbroken is.

Het zal nog enige tijd duren voor de scheiding zich definitief voltrekt. De verschillende posities in de discussie moeten nog ingenomen worden.

Allereerst overheerst namelijk de gedachte na de aprilbeweging de organisaties zoveel mogelijk te ondersteunen en te redden. En dat was nodig, gezien de harde reactie die nu optrad. Van de 16.000 leden van de spoorwegorganisatie bleven er maar 8 over. Het geheime lidmaatschap moest weer worden ingesteld. ¹⁷⁶⁾

Maar al snel komen er moeilijkheden, als de brochure over het verraad uitkomt, Kolthek, uit Deventer, en de schrijver van 'De leugens van het Verraadrapport' in de aanval tegen de S.D.A.P. gaan, Jan van Zutphen de breuk met Domela forceert en de viering van het 10-jarig bestaan van het N.A.-S. in onvriendelijke sfeer verloopt.

Dit heeft geleid tot een scheuring in de vakbeweging. De mislukte reorganisatie van het N.A.-S. in december 1903, de oproepen van Spiekman en Troelstra voor een nieuw N.A.-S. in de tweede helft van december, de scheurcircularie van het N.A.-S. en de oprichting van het N.V.V. (februari 1905) zijn een gevolg van deze scheuring.

Hoe dit verloopt in de Nederlandsche Bakkersgezellen Bond zullen we in het volgende hoofdstuk zien.

Noten van Hoofdstuk IV

1. Recht voor Allen, 4-2-1894
2. Recht voor Allen, 17/18-5-1894
3. Recht voor Allen, 31-7 / 1-8-1894; 2/3-8-1894
4. Recht voor Allen, 2/3-8-1894
5. Recht voor Allen, 4/5-8-1894
6. Goudsmit, pg. 13. Het hoofdbestuur bestaat uit leden van zowel 'O.G.' als 'L. n. W.' Te Boekhorst, Sluyter, Goedhart en Stenneke zijn de belangrijkste. Nieuwland, voorzitter van 'O.G.', zal slechts twee jaar later met 'O.G.' in de gezellige vergetelheid verdwijnen.
7. In het vervolg afgekort als N.B.G.B.
8. Met behulp van het N.A.-S. wordt de Wevers- en Spinnersbond opgericht. (R.v.A., 13/14-7-1895). Het N.A.-S. organiseert op 2 september 1894 een discussie over de functie van een weerstandskas. (R.v.A., 8/9-9-1894)
9. Vliegen zegt over hem: "Havers heeft wel een tijdlang revolutionair gedaan, maar in den grond ontbreekt hem een voorname socialistische eigenschap, nl. klassebewustzijn. ... Niettegenstaande hij een revolutionaire woordenkeus er op na houdt, is Havers een makkelijke prooi voor iederen meneer die zich een air van vooruitstrevendheid weet te geven." (Dageraad II, pg. 208/209). Een minkukel dus.
10. J. Saks, pg 79
11. Voor een beschrijving van de staking, zie Bijlage I
12. Recht voor Allen, 5/6-12-1894
13. Recht voor Allen, 20/21-12-1894
14. Recht voor Allen, 18/19-12-1894
15. Bakkersbode, 1-11-1895
16. Recht voor Allen, 6/7-12-1894
17. Recht voor Allen, 20/21-8-1894
18. Bakkersbode, 1-10-1895
19. Recht voor Allen, 19/20-1-1895
20. Bakkersbode, 15-2-1896
21. Bakkersbode, 1-5-1896
22. Bakkersbode, 1-11-1896
23. Bakkersbode, 15-10-1896
24. Bakkersbode, 15-4-1896
25. Bakkersbode, 15-2-1896 Jaarverslag van de afdeling; RvA, 22/23-1-1895
26. Bakkersbode, 15-8-1896
27. Bakkersbode, 15-8-1896
28. De N.B.G.B. helpt de metselaars in hun pogen een vakorganisatie op te zetten. De Bakkersbode wordt opengesteld voor hen.
29. Dit in tegenstelling tot de latere Bestuurdersbonden een vereniging van bestuurders d.m.v. de top.
30. Bakkersbode, 15-2-1896
31. Bakkersbode, 15-11-1896
32. Bakkersbode, 1-4-1897
33. Bakkersbode, januari 1897
34. Een bijbehorende prent heb ik niet kunnen vinden
35. Bakkersbode, 26-1-1897. In het verslag, waarin ook een overzicht van de pers gegeven wordt, krijgt het Volksdagblad een uitbrander omdat zij een onderscheid maakte tussen heren en niet-heren. Recht voor Allen maakt het helemaal bont door de mensen op dezelfde dag naar een konsert te sturen, omdat de toespraken te zoetsappig zijn.

36. Het initiatief wetsontwerp is later ingetrokken, omdat de arbeid in bakkerijen door de regering geregeld zou worden bij het ontwerp 'Arbeidswet'
37. Bakkersbode, 15-6-1897. De wetgevende macht heeft echter ook scheppende kracht, zoals later bij de sociale wetgeving zal blijken.
38. Havers vertolkt dit algemene idee, door te stellen dat de grootste kracht uit ons midden moet komen. Want een treffend
" ... antwoord gaf éénmaal lord Althorpe, een Engelsch minister. Toen een deputatie van de boomwolspinners zich bij hem vervoegde, om vermindering van werktijd te vragen, antwoordde de lord: 'Vraagt gij dat mij ? Zorg zelf, opdat ge u een wet maakt voor verkorte tijd.' Bakkersbode, 15-7-1897.
39. Als gevolg daarvan worden ook in andere steden dameskomité's opgericht.
40. Voor een exakt verslag zie: Bijlage I.
41. De prijs bestond uit een zilveren inktstel met inscriptie of fl. 10,=
42. Te Boekhorst/Hooij, pg. 19. De moeilijkheid is dat door een overrompelingsaktie wel beloften verkregen kunnen worden, maar dat er een andere arbeidsorganisatie met meer ovens moet komen.
43. S. Groshans, Nachtarbeid der bakkers. Een woord aan alle ingezetenen van 's Gravenhage.
44. Geciteerd uit 'Uit het duister naar het licht' pg. 59/60
45. Bakkersbode, 1-2-1898
46. Bakkersbode, 15-12-1897. Ook andere sociaal-demokraten bespreken aktie. Troelstra vindt de bakkers in Den Haag stromannen van de anarchisten. Van der Goes zegt dat de leiding in handen was van correspondenten van 'Recht voor Allen'. Ook Vliegen vindt het maar niets.
47. Bakkersbode, 1-1-1898. Een jaar later besluit men tot boycot van de fabriek 'Eusen' (Bakkersbode, 1-2-1899).
48. Voor een analyse van deze afscheiding, zie mijn werkstuk hierover.
49. Bakkersbode, 1-4-1898
50. Jaarverslag N.A.-S. 1899
51. Bakkersbode, 15-4-1898
52. idem
53. Bakkersbode, 15-5-1898
54. Bakkersbode, 1-6-1898
55. Bakkersbode, 1-7-1898. Het gehele verslag staat erin.
56. Goudsmit noemt alleen de drie tegenstemmers. De diskussies laat hij helemaal weg. In: Uit het duister naar het licht, pg.60
57. Enquête 1890, Amsterdam.
58. Bakkersbode, 1-6- 1899
59. Louis de Visser, pg.
60. Bakkersbode, 15-3-1899
61. Polak, pg. 24. Onderstreping mijnerzijds. Dat is waarschijnlijk ook de reden dat Polak na tweemaal op 23 maart, 4 april 1899 uitgenodigd te zijn door de afd. A'dam voor een spreekbeurt over deze brochure, niet komt. Op 11 april 1900 schrijft de Wit, sekr. van de afd. A'dam, dan zelf maar dat Polak niet hoeft te spreken. Na nog eens vijf uitnodigingen komt van Zutphen eindelijk (in 1901 !) een praatje houden over de 'discipline'.

62. Polak, pg. 27
63. van Emmenes, pg. 5
64. van Emmenes, pg. 17
65. van Emmenes, pg. 40
66. Te Boekhorst schrijft Polak op een briefkaart dat hij zeer ingenomen met Polak's brochure is. 'Ik ben zeker bereid ook in mijn Bond te propageeren met uw voorstel'.
(Archief A.N.D.B. 3021/26).
67. Bakkersbode, 1-5-1899
68. Polak wilde het ziekenfonds binnen de bond halen.
69. Bakkersbode, 15-6-1899
70. Bakkersbode, 15-7-1899
71. Bakkersbode, 2-1-1900
72. Bakkersbode, 2-1-1900
73. Bakkersbode, 6-2-1900
74. Bakkersbode, 20-3-1900
75. Zowel op zaterdag als op zondag om de christelijken te gerieven.
76. Bakkersbode, 3-4-1900
77. Uit het duister naar het licht, pg. 105/106. In het kontrakt staan eisen over arbeidsduur, loonhoogten e.d.
78. Bakkersbode, 17-4-1900
79. Bakkersbode, 15-5-1900
80. Bakkersbode, 2-7-1900; Bakkersbode, 6-8-1900
81. Bakkersbode, 15-5-1900; Bakkersbode, 18-6-1900
82. Bakkersbode, 2-7-1900
83. Bakkersbode, 17-9-1900
84. Bakkersbode, 7/21-5-1901
85. Bakkersbode, 15-10-1900; Bakkersbode, 4-2-1901
86. Bakkersbode, 3-12-1900
87. Bakkersbode, 16-7-1900
88. Kaak van de 'federatie te water' zegt: 'Hoe is het mogelijk dat onder de bakkersgezellen na een strijd van twee dagen reeds zwakken zijn, en zich uit de gelederen verwijderen.
89. Bakkersbode, 6-8-1900
90. Bakkersbode, 17-9-1900
91. Bakkersbode, 3-9-1900
92. Bakkersbode, 7-1-1901
93. Jaarverslag N.A.-S. 1900
94. Archief N.B.G.B. afd. A'dam, map 10. Notulenboek huishoudelijke vergadering 17-7-1898 t/m 10-3-1901
95. Bakkersbode, 7-1-1901. Notulenboek afd. A'dam huishoudelijke vergadering van 16-12-1900. Archief N.B.G.B. map 10.
96. Oudegeest, pg. 279
97. Bakkersbode, 7-1-1901
98. Bakkersbode, 16-4-1901. Het concept-reglement N.A.-S. stond integraal afgedrukt in de bakkersbode van 19-2-1901
99. Bakkersbode, 16-4-1901
100. Notulen reorganisatiekongres N.A.-S. pg. 25
101. idem
102. Oudegeest,
103. Bakkersbode, 4-6-1901
104. Bakkersbode, 17-1-1902
105. idem; het jaar tevoren was besloten zich aan te sluiten.

106. Bakkersbode, 16-1-1900
107. Bakkersbode, 7-1-1902
108. Bakkersbode, 19-2-1901
109. Bakkersbode, 1-4-1902
110. Bakkersbode, 12-7-1902
111. Bakkersbode, 16-7-1901
112. Bakkersbode, 19-2-1901. Deze afdeling zal van 18 september gewoon afd. Haarlem heten; De zinspreuk 'Ons Genoegen' wordt afgeschaft.
113. Correspondentieblad van het H.A.-S. nr. 1
114. Archief N.B.G.B., afd. A'dam, map 6. Bestuursverg. d.d. 23-7-1902
115. Bakkersbode, 18-3-1902. Archief N.B.G.B. Bestuursverg. 2-5-1901
116. Bakkersbode, 2-7-1901
117. Bakkersbode, 12-4-1902
118. Bakkersbode, 12-7-1902
119. Bakkersbode, 5-7-1902
120. Bakkersbode, 4-10-1902. Hoe het verder gelopen is verhaalt de geschiedenis niet.
121. Bakkersbode, 4-10-1902
122. Bakkersbode, 16-1-1903
123. Bakkersbode, 2-8-1902
124. Archief N.B.G.B. afd. A'dam, map 6. Bestuursverg. van 2-8-1902.
125. De 'Vrije Socialist', het blad van F. Domela Nieuwenhuis schrijft dat Te Boekhorst een delirium tremens heeft. De afd. A'dam neemt een protestmotie aan.
126. In de bode van 16-1-1903 wordt een dringend verzoek afgedrukt om voor de weduwe van Van Zomeren fl. 500,= bijeen te krijgen, zodat ze een winkel kan beginnen. De redactie geeft zijn goedkeuring, hoewel op een bestuursvergadering hetzelfde verzoek afgewezen wordt. Archief N.B.G.B., map 6. Verg. van 20-11-1902
127. Bakkersbode, 4-10-1902, Bestuursverg. 18-9-1902. Archief N.B.G.B. map 6.
128. Uit het duister naar het licht, pg. 251
129. Bakkersbode, 18-6-1901
130. Uit het duister naar het licht, pg. 251
131. Bakkersbode, 17-5-1902
132. Bakkersbode, 21-6-1902
133. Bakkersbode, 28-6-1902
134. Bakkersbode, 12-7-1902
135. Bakkersbode, 19-7-1902
136. Bakkersbode, 2-8-1902
137. Bakkersbode, 13-9-1902 (een week later uitgekomen) Bakkersbode 27-9-1902
138. Bakkersbode, 11-10-1902; Bakkersbode, 29-11-1902; Bakkersbode 9-1-1903
139. Archief N.B.G.B., map 6; Bestuursverg. 28 augustus.
140. idem; Bestuursverg. 14 november
141. Bakkersbode, 18-2-1902. Besluit van het hoofdbestuur.
142. Bakkersbode, 4-10-1902
143. Archief N.B.G.B.; map 6; Bestuursverg. van 12 februari 1902. De A.N.D.B. wijst de vraag om financiële steun van deze bakkerij nog geen jaar later af. A.N.D.B.-archief 3013/5
144. Bakkersbode, 3-5-1902
145. Rüter, pg. 261
146. Rüter, pg. 260-316
147. Pamflet in Gemeente-Archief Amsterdam. Nummer: B (1903) N.O. 32

148. Bakkersbode, 6-2-1903. Vemen zijn gilden van waagdragers uit de 17e eeuw. Zij vormden een schakel tussen de kooplieden en de vaak onhandelbare vrijlieden, gildebroeders, die als losse arbeiders in dienst van de vemen kwamen. Op het einde van de 19e eeuw is door schaalvergroting in de handel het veembedrijf een modern grootbedrijf geworden waar de afstand tussen bazen en arbeiders steeds groter werd en van eenige bescherming der arbeiders geen sprake was. (Rüter pg. 222 - 226).
149. Bakkersbode, 6-2-1903
150. idem
151. Rüter, pg. 309
152. Bakkersbode, 13-2-1903
153. Rüter, pg. 301
154. Bakkersbode, 13-2-1903
155. Rüter (pg. 332) spreekt van 1700 arbeiders op deze bijeenkomst. Hij citeert de brief van de commissaris van Noord-Holland aan minister van Binnenlandse Zaken. Deze commissaris was waarschijnlijk lichtelijk overspannen.
156. Bakkersbode, 20-2-1903
157. Geciteerd uit de Bakkersbode van 6-3-1903
158. De afd. A'dam is een voorstander van aktie voor sociale wetgeving. De uitval van Troelstra is zeer merkwaardig en volledig bezijden de waarheid. De afd. A'dam is nog steeds aangesloten bij het N.A.-S. Vandaar.
159. Bakkersbode, 6-3-1903
160. Bakkersbode, 27-2-1903; Bakkersbode, 17-4-1903
161. Bakkersbode, 6-3-1903; 13-3-1903; 27-3-1903; 3-4-1903
162. De eerste loonaktie laat niet lang op zich wachten; de samenwerking met de gelovige wel.
163. Op 18 maart 1903 wordt een bijeenkomst gehouden van vrouwen van bakkerijarbeiders. Roosje Vos en Johan te Boekhorst spreken er. Er zijn 30 vrouwen aanwezig. Acht vrouwen richten een comité op, om tot eis van afschaffing van nachtarbeid te komen. (Bakkersbode, 3-4-1903)
164. Bakkersbode, 17-4-1903
165. Voor het preciese verloop raadplege men Rüter pg. 475 - 543.
166. Goudsmit, pg. 21
167. Rüter, pg. 510
168. C.B.S. 1903, Lijst van stakingen en uitsluitingen
169. Bakkersbode, 24-4-1903
170. Bakkersbode, 2-1-1904; jaarverslag over 1903
171. Gansch het Raderwerk, pg. 33
172. Bakkersbode, 24-4-1903
173. Bakkersbode, 24-4-1903. Die zg. neutrale vereniging is de algemene Nederlandsche Bakkersgezellenbond
174. De notulenboeken van de afdeling Amsterdam zijn bij hem gekocht
175. Bakkersbode, 1-5-1903
176. Frieswijk, Chronologie, pg. 63